

СТЕНОГРАФСКИ ДНЕВНИЦИ

НА

XXIII-ТО ОБИКНОВЕНО НАРОДНО СЪБРАНИЕ

I РЕДОВНА СЕСИЯ

Брой 49

София, сбота, 5 мартъ

1932 г.

51. заседание

Петъкъ, 4 мартъ 1932 г.

(Открито отъ подпредседателя Н. Захариевъ въ 16 ч. 20 м.)

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е :

	Стр.		Стр.
Отпуски , разрешени на народни представители	1053	Законопроекти:	
Питане отъ народния представител В. Станковъ къмъ		1) за закрила на земеделѣца-стопанинъ. (Първо	
министра на търговията, промишлеността и		четене — продължение разискванията)	1053
труда относно масови уволнения на дългого-		2) за облекчение на длъжниците. (Съобщение)	1075
дишни чиновници и работници при мината			
„Перникъ“. (Съобщение)	1053	Дневенъ редъ за следващото заседание	1075

Председателствуващъ Н. Захариевъ: (Звъни) Откривамъ заседанието. Присъствуватъ нужното число народни представители. Заседанието е законно.

(Отъ заседанието отсъствуватъ следнитъ народни представители: Ангеловъ Станъ, Апостоловъ Драгомиръ, Атанасовъ Русенъ, Бойчиновъ Михаилъ, Бояджиевъ Стефанъ, Василевъ Григоръ, Василевъ Ради, Василевъ Славейко, Велчевъ Иванъ, Георгиевъ Стойчо, Говедаровъ Георги, Дековъ Петко, Димитровъ д-ръ Димитъръ, Доброволски Стефанъ, Дойчиновъ Никола, Желябовъ Жеко, Илиевъ Илия, Казанаклиевъ Георги, Капитановъ Анастасъ, Каракашевъ Никола, Кировъ Стаматъ, Кирчевъ Стефанъ, Косевъ Костадинъ, Кръстевъ Гето, Лулчевъ Коста, Лѣкарски Иванъ, Ляпчевъ Андрей, Маринчевъ Георги, Мирски Христо, Орозовъ Александъръ, Петковъ Стефанъ, Пиронковъ Александъръ, Пулевъ Стамо, Пѣдаревъ Никола, Рафаиловъ Филипъ, Сапунджиевъ Никола, Сарафовъ д-ръ Ангелъ, Симеоновъ Иванъ, Стойковъ Апостолъ, Такевъ д-ръ Владимиръ, Таслаковъ Цвѣтко, Ташевъ Димо, Томчевъ Ангелъ, Тотевъ Деню, Христовъ Христо, Цановъ Стефанъ, Чирпанлиевъ д-ръ Никола, Шидерски Едрю, Юртовъ Георги, Якимовъ Тодоръ и Янакиевъ Василь)

Съобщавамъ на Събранието, че бюрото е разрешило отпущъ на следнитъ народни представители:

На г. Коста Лулчевъ — 5 дни;
 На г. х. Андрей х. Лековъ — 1 день;
 На г. Гето Кръстевъ — 5 дни;
 На г. Георги Говедаровъ — 1 день;
 На г. Стефанъ Кирчевъ — 2 дена;
 На г. Костадинъ Караджовъ — 2 дена;
 На г. Иванъ Василевъ — 1 день;
 На г. Славейко Василевъ — 3 дни;
 На г. Симеонъ Патевъ — 1 день;
 На г. Георги Маринчевъ — 2 дена и
 На г. Павелъ Георгиевъ — 2 дена.

Постѣпило е питане отъ народния представител Владимиръ Станковъ къмъ г. министра на търговията, промишлеността и труда относно масовитъ уволнения на дългогодишни чиновници и работници при мината „Перникъ“.

Това питане ще бѣде препратено на г. министра на търговията, промишлеността и труда, за да отговори.

Съобщавамъ на г. г. народнитъ представители, че Камарата утре, въ 9½ ч. сутринта, ще има заседание. Умоляватъ се г. г. народнитъ представители точно на уреченото време да бѣдатъ тукъ, за да можемъ да започнемъ навреме заседанието.

Пристъпваме къмъ първата точка отъ дневния редъ: **първо четене законопроекта за закрила на земеделѣца-стопанинъ — продължение разискванията.**

Има думата народниятъ представител г. Петко Дичевъ.

П. Дичевъ (д): (Отъ трибуната. Посрещнатъ съ ржкоплѣскания отъ демократитъ) Г. г. народни представители! Може би това, което ще кажа, да ви изненада, може и не. Неотчуждаемиятъ минимумъ, установенъ отъ преди 32 години и допълненъ преди нѣколко години, мене не задоволява. Но най-после, кой ме пита дали задоволява мене? Установениятъ по-рано неотчуждаемъ минимумъ не задоволява селскитъ стопани, не задоволява селския народъ, не разрешава поземелната задача. Законопроектътъ, който сега разглеждаме, увеличава установения отъ по-рано неотчуждаемъ минимумъ на 40 декари, но трѣбва да кажа, че и така увеличениятъ минимумъ мене не задоволява, нѣма да задоволи селскитъ стопани и не разрешава въпроса.

Другъ е въпросътъ, че тая привилегия за селския стопанинъ — да не може принудително да му се отчуждава земята — по-рано той можеше да я използва, а можеше и да не я използва, можеше да се откаже отъ нея. Сега вънесенъ законопроектъ въпросътъ за тая привилегия — за 40-тъ декари неотчуждаемъ имотъ — тоже остава откритъ: може ли стопанинътъ да се отказва отъ тая привилегия или не може? На този въпросъ азъ ще дойда по-после. Недейте мисли, като правя това заявление, че така увеличениятъ сега минимумъ неотчуждаема земя не решава поземелната задача, че азъ не ценя стремежа на законодателя да охрани минимума отъ земя — 40 декара — следователно да охрани поземелната собственост на почти половината отъ селскитъ стопани въ България.

Г. г. народни представители! Азъ съмъ за пълната неотчуждаемост на земята на селския стопанинъ, отъ която и категория да бжде той, освенъ въ полза на единъ привилегированъ кредиторъ, на когото паричнитъ срѣдства ще бждатъ усилены, на когото вземането ще бжде гарантирано, който привилегированъ кредиторъ, върху базата на една стабилизирана поземелна собственост, да може да увеличи своитъ капитали. Отъ това може да се добие впечатлението, че азъ се стремя да туря подъ охрана земята на селския стопанинъ отъ по-голямъ размѣръ на притежание и да отида нѣкакъ-си къмъ защита непременно на едрото земевладение. Вие знаете, че по нашето поземелно законодателство ние сме установили единъ максимумъ отъ 300 декара владение. Надъ 300 декара земя могатъ да притежаватъ съставни семейства, домакинства, тъй нареченитъ задруги. Тѣ могатъ да притежаватъ максимумъ до 1.500 декара земя, при условие, че стопанството ще бжде модерно. Въ практиката подъ думата „модерно“ стопанство, по едно голямо недоразумение, се разбира, че то е модерно, когато на първо мѣсто е механизировано. Оставете теорията, оставете тоя фактъ, че машината въ земледѣлието не е въ сѣщото положение, както тя е въ индустрията. За мене си, азъ не признавамъ, че е модерно земледѣлие това, което е механизировано, и толкозъ повече, ако е механизировано безъ смѣтка.

Но, за да се изясни предъ васъ, че като се обявявамъ за защитникъ и тѣрся отъ законодателя да охрани земята на селския стопанинъ, безъ разлика на размѣра на владение на земя, безъ разлика на категория, азъ нѣмамъ предъ видъ непременно по-едритъ стопанства, дори до 300 декара, броятъ на които е много малкъ; азъ имамъ предъ видъ други обстоятелства и други условия.

Въ 1920 г., когато биде отворенъ въпросътъ за една наша поземелна реформа, министърътъ на земледѣлието, покойниятъ Райко Даскаловъ, свика едно съвѣщание отъ представители на селски стопани, на икономисти, на аграр-политици, за да изслуша тѣхнитъ мнения. Това съвѣщание имаше, въ своя пълненъ съставъ, само една срѣща. Въ разговоритъ на първото заседание на това съвѣщание се каза една дума: какъ така ще се отнематъ земитъ на хората, за да се даватъ на други? Повечето отъ повиканитъ господа за това съвѣщание не се явиха на другото заседание. Вънъ отъ официалнитъ длъжностни лица — позволете ми тая нескромност — останахъ само азъ. Когато отъ мене поискаха мнение, азъ поддържахъ, че не трѣбва да се отива до отчуждаване на земи, които се притежаватъ отъ хора на други занятия — притежания, малки парцели, разпрѣснати тукъ-тамъ, не трѣбва да се отива до отчуждаване на земи, които представляватъ отъ себе си тъй нареченото парекенде — стопанинътъ живѣе на едно мѣсто, а владѣе земя на друго — но е необходимо да се установи, защо всички ония, които сѣ безземелни или малоземелни и искатъ да иматъ земя, или да имъ бжде увеличена земята, която иматъ, ако сѣ малоземелни, сѣ останали такива, а ако сѣ безземелни, защо сѣ изгубили земята си, и същевременно да се установи, доколко тѣ отговарятъ на главното условие — да могатъ да уредятъ едно селско стопанство, т. е. да се установи контингентътъ на кандидатитъ, които трѣбва да получатъ земя. И за да бждатъ снабдени съ земя, може да се допусне отчуждаването на голѣми владения надъ единъ установенъ максимумъ, по това отчуждаване, вмѣсто да се повѣри на комисии въ селото, въ общината, или въ околията, да стане съ вотъ на Народното събрание — това въ хармония съ изискванията на конституцията. Въ закона трѣбва да се укаже, на кого каква земя се отчуждава, при какви условия става отчуждаването, най-малко по отношение на известно обезщетение и да се посочи, на кого ще се дава тая земя и при какви условия — ония, които ще я получатъ, съ какво сме гарантирани, че ще направятъ свои селски стопанства.

Съ тия думи моята целъ бѣше да ви кажа, че не съмъ непременно приятелъ на едрото земевладение, че държа голяма смѣтка за едно възможно правилно разпределение на поземелната собственост, и че напълно поддържамъ, особено следъ войната, да бждатъ снабдени безземелнитъ и малоземелнитъ съ земя, но всичкитъ тоя процесъ да бжде изпълненъ по начинъ таквъ, че да не се безпокои цѣль народъ и цѣла страна, да не се внася тревога въ направление на генерално размѣстване на поземелното владение, на една уплаха, на едно колебание въ владението на земята. И сега, когато говоря, че искамъ пълна охрана, пълна неотчуждаемост за земята и като давамъ това обяснение, нѣмамъ предъ видъ едри стопанства, каквито, впрочемъ, сега вече не съществуватъ, но имамъ предъ видъ масива на нашитъ жизнени селски стопанства, имамъ предъ видъ пълна неотчуждаемост, защото идеалътъ ми е стабилизиратъ въ владението на земята.

Кои стопани заслужаватъ всичкото внимание? Не съмъ приятелъ на изполищата, въ нейнитъ стари или по-нови форми, не съмъ приятелъ на арендата, на това, което може да ни напомнюва действителния фактъ въ развитието на нашето селско земевладение — на една тенденция за създаване по възможност на една поземелна аристокрация. Макаръ на малко владение, срѣдно или по-голямо, но азъ да я притежавамъ, азъ да я вземамъ дохода въ надлеженъ размѣръ, а селянинътъ да я работи — това не поддържамъ. Споредъ мене, можеха да бждатъ защитени на 1921 г., както и сега поддържамъ, че могатъ да бждатъ защитени, ония селски стопани, които прѣко сами стопанисватъ своята земя.

Но, азъ отворихъ дума за безземелни и малоземелни. Защо расте процентътъ на безземелнитъ и малоземелнитъ? Това не е само вследствие нарастването на населението и специално на селското население, а и вследствие раздроблението по наследство, вследствие окончателното довършване и унищожаване на семейната задруга.

Г. г. народни представители! Всички ония, които въ продължение на 50 години сѣ помогнали за разрушението и унищожението на нашата семейна задруга, сѣ извършили, по мое убеждение, едно престѣпление. Азъ имамъ разбираното, че онии, който иска да бжде притежателъ на земя, неоправдано се стреми къмъ наследство и раздробление, когато той трѣбва да се стреми къмъ обратното: да стои вътрѣ въ семейството. Да се охрани единъ минимумъ отъ земя, притежание на селския стопанинъ, но и да не се спре раздроблението, което е довело да имаме голѣмъ брой малки селски стопански единици — отъ 5, 10, 15, 20 и 25 декари земя, ако щете и до 40 — тоя фактъ не говори добре. Азъ съмъ приятелъ на необходимата законодателна защита на семейната задруга. Не мечтая много, че тя ще бжде напълно възстановена, но въ всѣки случай не я смѣтамъ за умрѣла. Азъ я смѣтамъ още за жива и може би да бждемъ щастливи да я видимъ по необходимостъ да излѣзе като фениксъ отъ пепелището.

Колкото се касае до правото на наследство, азъ съмъ за недѣлимия минимумъ. Една селска стопанска единица, стигнала до известенъ предѣлъ, да не може вече да се дѣли, а да остане да се стопанисва отъ едного. Кой ще го посочи, това е единъ въпросъ на обсъждане и на законодателство. Следователно, щомъ се дойде до този недѣлимъ минимумъ, азъ съмъ за единонаследието, и ония, които сѣ сънаследници, да бждатъ поставени въ условия да получатъ своето право на наследство въ пари. Но, за да иматъ тѣ тия пари, вънъ отъ спестяването, което може да има наследодателътъ, трѣбва да бжде въведена и застраховката. Въ моята мисль е, че така нареченото Чиновническо кооперативно застрахователно дружество, което вече по съставъ не е чиновническо, заслужава пълното внимание и пълното довѣрие на Народното събрание, при обсъждането утре на въпроса, да бжде то въведено до степенъ на една народна осигурителна каса, и даже да се използва за задължителна застраховка на селския стопанинъ въ случай на смъртъ, по съображения, да могатъ да се обезщетятъ наследниците, безъ да се дѣли минимумътъ, установенъ отъ закона. Очевидно, това е една голѣма реформа, която въ случая не се засѣга отъ законопроекта, който разглеждаме, но която може да бжде предметъ на отдѣленъ законопроектъ.

Г. г. народни представители! Моятъ идеалъ е — понеже говоримъ за кредитори и длъжници селски стопани — не да се дава кредитъ, подъ каквато и да е форма, базиранъ върху черната земя като вещь, която човѣкъ не е сътворилъ, а кредитъ, базиранъ върху нейния доходъ, върху нейната рента.

Г. Т. Дананловъ (д. сг): Ако дойдемъ до поземелната рента, съвсемъ другояче трѣбва да разрешимъ въпроса.

П. Дичевъ (д): Моля. Нѣма да разглеждамъ тая теория, обаче модеренъ кредитъ, по моето разбиране, може да бжде само този, който се дава върху база на дохода отъ земята, а не върху земята като вещь по нейната пазарна цена.

Ние говоримъ всѣки день за модеренъ кредитъ, за изобиленъ кредитъ, за леснодостъпенъ кредитъ, а кредитътъ, даденъ върху база пазарната цена на земята като вещь — съ условие, че тя може да бжде продадена — азъ трѣбва да ви кажа, не приемамъ за модеренъ кредитъ: и този, който го упражнява, не знае какво прави, и този, който подписва съ двѣтъ рѣце, не знае какво прави. Вие знаете много добре, че цената на земята не всѣкога е въ хармония съ дохода отъ тази земя, и че обикновено цената на земята е много по-висока отъ дохода, който тя дава.

Но това, което ви казвам тук, е една постановка, за която вие бихте могли да кажете, че това сѣ мечти — за пълна неотчуждаемост на земята, за прѣко стопанство, за покровителство на семейната задруга, за недѣлимъ минимумъ, за единонаследие, за обезщетяване чрезъ застраховка на сѣнаследниците и за кредитъ, базиранъ върху доходъ отъ земята. Азъ трѣбва да кажа на Народното събрание, че не съмъ никакъвъ мечтателъ, напротивъ, азъ се съобразявамъ съ голата действителностъ, съобразявамъ се съ момента, съ днитѣ, които преживява нашето селско стопанство и като отварямъ тѣзи въпроси, отварямъ ги съ непоколебимото убеждение, че безъ тѣхното разрешение ние нѣма да разрешимъ цѣлия въпросъ.

И така, по най-главния въпросъ за дългове и кредитори, азъ мечтая и искамъ кредитъ, базиранъ върху дохода на земята, върху нейната пълна неотчуждаемостъ, освенъ въ полза на единъ привилегированъ кредиторъ. Но азъ съмъ длъженъ да се спра на голата действителностъ.

Разбира се, кредитътъ, базиранъ върху дохода на земята, казва, че който не може да реализира този доходъ, той не може да се ползува отъ кредита, или, кжсо казано, който не реализира рента отъ земята, не може да се ползува отъ кредитъ. Това е въпросътъ за практическото изкуство на стопанина на земята, да може да извлѣче плода отъ нея. И ако азъ говоря за пълна неотчуждаемостъ на земята, пълно покровителство, освенъ въ полза на единъ привилегированъ кредиторъ — ще го наименовамъ подиръ малко — то е, защото колкото и да покровителствуваме селския стопанинъ, ако той не притежава изкуство да я стопанисва, да извлѣча плода отъ нея, той ще изпусне земята неминуемо, по простата причина, че земята вѣчно търси своя майсторъ, който може да я стопанисва.

Привилегията, за която говоря, за единъ кредиторъ, най-малкото за предвидения минимумъ сега до 40 декара земя, е единъ въпросъ, който изисква едно обяснение. Азъ подчертавамъ: неотчуждаемиятъ минимумъ е фикция и по старото законодателство, той ще стане фикция и утре, ако ние не се спремъ на въпроса и да потърсимъ едно решение, което да направи тоя неотчуждаемъ минимумъ действително стабилизирани, въпрѣки това, че азъ поддържамъ пълно покровителство на земята на селския стопанинъ.

Когато биде въведенъ неотчуждаемиятъ минимумъ съ мисълта, че това е нашиятъ семеенъ неотчуждаемъ имотъ, управлението на Българската земеделска банка бѣ първото, което повдигна въпроса, че ние това не приемаме — това, при дебатиранието въпроса въ висшия земеделски съветъ въ 1901 г. Защото ние вече сме пласирали капиталъ, които не можемъ да приберемъ при неотчуждаемия минимумъ, и това значи, че вие секвестрирате нашитѣ права — това е една конфискация. И заради това, следъ като влѣзе въ сила надлежната промѣна въ закона за гражданското сѣдопроизводство, управлението на Българската земеделска банка, въ съвѣщание съ юристи и магистрати, намѣри формулата: който селски стопанинъ иска да получи кредитъ отъ Българската земеделска банка, той ще подпише записъ на заповѣдъ тѣй, както е редактиранъ въ новата му форма — че той се отказва отъ привилегията за неотчуждаемия минимумъ. И това биде въведено въ практиката. И законътъ, чрезъ кредита на Земеделската банка, биде отмѣненъ. На първо мѣсто тя пое тая инициатива, колко повече това за частнитѣ кредитори.

Д. Дрънски (д): Само за банката.

П. Дичевъ (д): Е да, само за банката, но тя имъ даде примѣръ, че не признава закона. А законътъ, като говори за неотчуждаемъ минимумъ, не задължава селския стопанинъ, като го привилегирова, че той нѣма право да се откаже отъ тая привилегия.

П. Стояновъ (д): Тълкуването на сѣда е друго. Сѣдилищата тълкуватъ това постановление, че то е d'ordre public — отъ публиченъ редъ — и затова не може да става отчуждаване.

П. Дичевъ (д): Добре, вие юриститѣ ще кажете така.

П. Стояновъ (д): Сѣдилищата въ България, а не юриститѣ.

П. Дичевъ (д): Е добре, сѣдилищата, въ които работятъ юристи и раздаватъ правосѣдие. — Моята мисълъ бѣше, че неотчуждаемиятъ минимумъ е фикция, щомъ стопанинътъ може да се откаже отъ тая привилегия.

Министъръ Д. Гичевъ: Само по отношение на привилегированния кредиторъ.

П. Дичевъ (д): Азъ казахъ нѣщо друго — пълна неотчуждаемостъ, и не отхвърлямъ само принудителното отчуждаване, но азъ отхвърлямъ правото на селския стопанинъ за земята, която се намира подъ охраната на закона, отъ гледище на селско-стопанския стабилизитетъ — даже и, както казва г. професоръ Петко Стояновъ, това да е отъ публиченъ редъ — той да може да се отказва отъ своята привилегия, безъ да знае за това неговата съпруга и неговитѣ възрастни деца. Защото, г. г. народни представители, да бждемъ наясно: въ каквото и да се различаваме и да споримъ и сега като вчера — убеденъ съмъ, и утре като днесъ — ние търсимъ да затвърдимъ земледѣлието, да затвърдимъ селския стопанинъ върху неговата земя; азъ търся да затвърдя селската фамилия върху земята, върху това, което се нарича bien de famille.

Г. Т. Данаиловъ (д. ср): Искате да кажете — селската челядь; това е българската дума.

П. Дичевъ (д): Да, приемамъ. — Азъ това търся. Защо? Когато съпругата и челядта на селския стопанинъ отиватъ да работятъ земята — отиватъ на оране, на сѣяне, на копане и на жетва — азъ не желая тѣ да се намиратъ постоянно подъ натиска на единъ страхъ: че земята, която тѣ работятъ, може всѣки единъ моментъ да имъ бжде отнета. Ние търсимъ стабилизиранието съ минимуми, а азъ искамъ пълното стабилизиранието, и, споредъ мене, това е главното разрешение на въпроса, и, когато това търся, длъженъ съмъ да подчертая, че колебанието въ владението на земята, натискътъ върху селския стопанинъ да бжде отнета земята му, да бжде отчуждена за дългове отъ кредитори, не е нищо друго, освенъ разрушаване основата на селското стопанство, разпрѣскване неговитѣ работни сили. Тукъ трѣбва да забележа, че кредиторитѣ, по моята оценка, нѣматъ опитността да упражняватъ кредитъ и това се констатира даже въ официални учредения; и въ тия последнитѣ кредитътъ се базира не върху дохода, изчисленъ възможно, а върху черната земя като вещь, по нейната пазарна цена. Отчуждаването, доброволната продажба, раздробяването — това е голѣмиятъ фактъ, който ние изживяваме отъ 40—50 години насамъ, и вчера и днесъ. Азъ само споменавамъ разпрѣскването работнитѣ сили, за да привлѣка вашето внимание, че трудътъ въ селското стопанство не е единъ и сѣщъ, когато е раздробенъ, разпрѣснатъ, или когато е съсредоточенъ.

Но, кой е селски стопанинъ? Законопроектътъ отговаря: (Чете) „Земеделски стопанинъ въ мисълъ на настоящия законъ е всѣко лице, което преди 29 юний 1931 г. е имало като главно занятие земледѣлието и отраслитъ му, кждето е влагало личния си трудъ или тоя на семейството си“.

Излишно е да се спирамъ да давамъ нови редакции, които сѣ предметъ на изследване въ комисията и после — при второто четене на законопроекта. Но „личния си трудъ и тоя на семейството си“ — това говори за търсенето на трудовото стопанство. Споредъ опредѣлението на закона за трудовата поземелна собственостъ и на закона за трудовитѣ земеделски стопанства, може да владѣе земя само този, който я работи самъ или съ своето семейство и, по изключение, съ наеманъ трудъ. Отъ гледище на фактитъ, които ни казватъ, че додето има частно земевладение и додето има, още повече, частно земеползуване, наемниятъ трудъ, външниятъ трудъ ще съществува — ние му даваме мѣсто и го допускаме, но и да не го допускаме, той нѣма да ни пита, животътъ го иска — отъ гледище на фактитъ, казвамъ, заслужава внимание едно друго опредѣление.

За мене селски стопанинъ е този, който има стопански дворъ и самъ стопанисва земята си. Азъ не влизамъ въ разборъ на въпроса за семейния или наемния трудъ, а търся прѣкото стопанство, прѣката експлоатация на земята — земята и земедѣлието да бждатъ въ единъ и сѣщи рѣще. Стопанскиятъ дворъ и стопанинътъ самъ да стопанисва своята земя — това е същността. Безразлично е дали той живѣе въ града или въ селото — това не ме интересува.

Но, кжсо казано, какво представлява отъ себе си — съ известни изключения за постоянни и сезонни работи — наемниятъ трудъ въ нашето селско стопанство? Постоянниятъ наеманъ трудъ — това е трудътъ на плащанитѣ отъ Гергьовденъ до Димитровденъ постоянни работници. Наемниятъ трудъ — това е трудътъ на работницитѣ, които се взематъ при усилена полска работа. Но това не е масовото въ нашата страна. Масовото и до днесъ е взаимниятъ трудъ и изравняването на разликитѣ въ повече или въ по-малко работено въ пари. Този трудъ не е работнически квалифициранъ трудъ, а е трудъ взаименъ

на стопани, които взаимно си помагат по смѣтка. Това не е все едно.

Заради туй, като търся прѣката експлоатация, прѣкото стопанство — землевладѣлецът и земледѣлецът да сѣ едно и сѣщо лице, азъ се задоволявамъ, когато се каже, че селски стопанинъ е този, който има стопански дворъ и самъ стопанисва своята земя. Него ние искаме да покровителствуваме и да спасяваме.

Когато дойда подиръ малко на дълговетъ и на тѣхния произходъ, и азъ, като прѣдговорившиятъ или като тия, които ще говорятъ следъ мене, ще ги раздѣля, по моя прѣценка и разумение, кое е предметъ на настоящия законопроектъ и кое може да бѣде предметъ на друго законоположение. Но, отъ гледна точка на тия разсѣждания, землевладѣлци на по-голѣми или на по-малки пространства и рентиери въобще, които търсятъ да взематъ, подъ една или друга форма, приходъ отъ земята, за мене не сѣ селски стопани. А пъкъ тия, които притежаватъ малки парцели въ села и градове като хора на други занятия — еснафи, учители, свещеници — тѣ пъкъ съвсемъ не сѣ собственици-стопани, тѣ притежаватъ малки парцели земя, които не сѣ обектъ на внимание. Тѣхнитъ парцели представляватъ едно разхвърляно притежание, което отъ себе си не представя никаква стопанска единица.

Сега, г. г. народни представители, да дойдемъ на формитъ на кредита и отъ тѣхъ да дойдемъ на произхождението на дълговетъ на селскитъ стопани.

Най-първо, да дойдемъ на формитъ на кредита въ Българската земеделска банка.

Първо, тя има ипотекаренъ кредитъ на лица, селски стопани. Доколко тя е дала ипотекаренъ кредитъ на притежатели на земя, които не сѣ селски стопани — това е съвсемъ друго положение. Азъ констатирамъ, че ипотекарниятъ кредитъ въ нашето селско стопанство и толкова, колкото е развитъ кредитътъ на Българската земеделска банка, не е базиранъ върху дохода отъ земята, а е базиранъ, изчисленъ върху цената на земята съ известни редукиции — това, което не е модеренъ кредитъ. Кредиторътъ трѣбва да знае и да търси базата на своя кредитъ не само отъ гледището на неговата сигурност, но и отъ гледището на сигурността и напредъка на този, когото кредитира, толкова повече, когато този кредиторъ е Българската земеделска банка. Това е моето разбиране. Но този ипотекаренъ кредитъ на Българската земеделска банка заема най-малкия дѣлъ отъ формитъ на нейния кредитъ. Причинитъ не сѣ само въ недовъзможността на паричнитъ срѣдства, а причинитъ сѣ въ особено неблагоприятното положение за ипотекаренъ кредитъ на нашата поземелна селска собственост — разпокъсната и безъ кадастъръ. Модерниятъ кредитъ предполага установена здрава поземелна собственост. Подробноститъ е излишно да разяснявамъ. Азъ трѣбва да спомена, че и липсата на документи за притежанието, възъ основа на които произведени документи да може да се упражни ипотекаренъ кредитъ, е една отъ причинитъ за малкия дѣлъ на тази форма на кредитъ.

Ето защо, възъ основа на това, което е ставало досега, и това, което мечтаемъ да стане утре, азъ не очаквамъ особенъ успѣхъ въ развитието на нашия селско-стопански ипотекаренъ кредитъ.

Втора форма на кредита на Българската земеделска банка е тѣй наречениятъ личенъ, поръчителски кредитъ на селския стопанинъ. Тоя кредитъ е личенъ затова, че се дава на лица, но той не е личенъ защото че се дава непременно на довѣрието на личността. Той се нарича поръчителски не споредъ закона, а въ практиката, понеже, освенъ подписа на платѣца, изискватъ се още и подписитъ на единъ или двама поръчители, при известна минимална привилегия, следъ държавата, на Българската земеделска банка. Този кредитъ се упражнява въ най-големъ размѣри; цифрата ви е известна: наспроти 700.000.000 л. ипотекаренъ кредитъ, единъ милиардъ и четвъртъ, ако не и нѣщо повече, е личенъ поръчителски кредитъ при Българската земеделска банка. Този кредитъ е фактически реаленъ кредитъ, гарантиранъ съ земя, върху която Българската земеделска банка има известна привилегия, безъ тоя реаленъ кредитъ да бѣде формално ипотекаренъ, по проста причина, че не може да стане такъвъ. А това, гдето, г. г. народни представители, тоя кредитъ го наричатъ краткосроченъ кредитъ — това е теория. Той е краткосроченъ кредитъ въ малки размѣри; той е срѣдносроченъ, ако щете, той е дългосроченъ кредитъ, . . .

П. Стояновъ (д): Той е безсроченъ.

П. Дичевъ (д): . . . за да не кажа безсроченъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. ср): Абсолютно безсроченъ или вѣченъ.

П. Дичевъ (д): Да. — И тоя кредитъ се упражнява все пакъ върху базата на цената на земята, на имота на платѣца и на поръчителитъ, не се упражнява върху базата на изчислени възможни минимални доходи отъ земята.

Ние сме имали съ години споръ съ Българската земеделска банка или съ самитъ селски стопани по това: какъ може да се улови или констатира доходътъ на известна стопанска единица. Върху тоя въпросъ за изчислението на дохода нѣмамъ намѣрение да влизамъ въ голѣми подробности; това не ми е сега работа, но не е и нѣкаква особена непреодолима работа. Ние желаемъ да си съкратимъ труда, да видимъ нѣщата въ тѣхната гола действителност и да даваме кредитъ, който въ много случаи би билъ полезенъ на селския стопанинъ, но въ два пѣти повечето случаи е билъ вреденъ за него. Разбира се, като говоря това, азъ съмъ все въ моята мисълъ за пълно покровителство и нестѣжудаване земята на селския стопанинъ въ връзка съ кредита. А Българската земеделска банка днесъ, вчера, завчера или утре, върху прѣки че признавамъ, че тамъ има компетентни сили, е длъжна да упражни модеренъ кредитъ, въ смисълъ, сигурни пари, сигурно вземане и сигурна земя насреща. Това е прѣвиятъ й дългъ.

Трета форма на кредита — заложенъ, срещу произведения и добитъкъ на лица, селски стопани. Моля господата, които знаятъ нѣщо повече отъ мене, да не ми се вижда чудно, че азъ се удивлявамъ и досега, че този кредитъ се нарича вариантъ. Той въ истинския смисълъ на думата не е вариантъ кредитъ, а е кредитъ, уповаженъ отъ Българската земеделска банка срещу произведения и добитъкъ, срещу записи, срещу полици, подписани отъ длъжника, пакъ съ поръчители и усиленни гаранции въ произведения.

Г. Т. Данаиловъ (л. ср): Да, но този е кредитътъ, който руската Государствена банка бѣше въвела преди години, въ 1903—1905 г., . . .

П. Дичевъ (д): Това ми е известно.

Г. Т. Данаиловъ (д. ср): . . . така наречениятъ вариантъ на мѣстото, т. е., залагатъ си имота, повѣряватъ го на менъ, азъ отговарямъ, но ми даватъ кредитъ. А нашата Земеделска банка иска още и записи — значи, двойно се осигурява. А, най-сетне както казахте Вие, тя дава възможност на хората да се освободятъ отъ привилегията, а запазва за себе си привилегията, че имотътъ на никой стопанинъ не може да бѣде отчужденъ, ако нѣма удостоверение отъ банката, че е изплатилъ дълга си.

П. Дичевъ (д): Законътъ забранява и на нея да отчуждава единъ минимумъ земя, а тя иска подписъ отъ длъжника, че се отказва отъ земята. Въ всѣки случай, това не е истински вариантъ, а е усиленна гаранция.

Г. Т. Данаиловъ (д. ср): Това е еволюция на вариантния кредитъ.

П. Дичевъ (д): Нека го приемемъ като такъвъ, криво или право, но теорията за еволюцията на вариантния кредитъ не ме занимава. — Този кредитъ не е напълно модеренъ и съвършенъ. Той е съ улвоени гаранции, но за селския стопанинъ той е най-добриятъ, и за банката най-сигурниятъ, защото тукъ срещу кредита има произведения на земята и добитъка, а не земята.

А. Буковъ (з): Но най-сигурниятъ е той.

П. Дичевъ (д): Четвърта форма — личенъ кредитъ на открито по текуща смѣтка на кооперациитъ. Това е кредитъ по договори между банката и земеделскитъ кооперации по текуща смѣтка за известенъ срокъ, максимумъ 20 години, съ гаранция на кооперациитъ, съ изчисление на тѣхната покритая отговорност, съ спестяванията на кооперациитъ, съ вноски на членоветъ и съ фондовѣтъ имъ.

Пета форма е ипотекарниятъ кредитъ на кооперациитъ — кредитъ за инсталиране на помѣщения и индустриални предприятия. По тая форма на кредитъ ще кажа само това, че имаме вече голѣми конфликти между Земеделската банка и кооперациитъ. Теоритически една кооперация не може да бѣде кредитирана ипотечно, за да инсталира своето предприятие. Инсталирането на предприятието може да стане само съ основенъ капиталъ, събранъ отъ членоветъ въ дѣлове, а кредиторътъ може само да подпо-

могне тая инициатива, да кредитира кооперацията съ експлоатационен оборотъ. Азъ знамъ, че има и изключения отъ това правило въ французката практика, но позволете ми да кажа, че това никога не ме е възхищавало. Ипотекарниятъ кредитъ даде възможностъ на много наши кооперации да хвърлятъ много пари въ голъми предприятия, съ голъмъ капацитетъ, което ги доведе до катастрофа.

Г. Т. Данаиловъ (д. ср.): Съ много голъми загуби.

П. Дичевъ (д): Да, съ милиони загуби.

Шестата форма на кредитъ на Българската земледѣлска банка е заложниятъ кредитъ срещу произведения, събрани въ складоветъ, въ помъщенията на кооперациитъ. Събрани — за каква целъ? Събрани въ сурово състояние за обща продажба, или полуобработени, или индустриално обработени.

Задлъжняването на кооперациитъ, които не сж обектъ на тоя законопроектъ, макаръ че и тѣ представляватъ голъми длъжности, се дължи на лошата практика — да не кажа по-силна дума — въ упражнението на заложния кредитъ срещу произведения, особено на кредита срещу тютюни, депозирани за манипулация. Защо? Всѣко произведение се приготвява, за да се продаде на пазара, вътре или вънъ. За да може да се продаде, то трѣбва да бѣде съобразено съ пазарнитъ условия, съ пазарнитъ цени; то трѣбва да се приготви, да се манипулира, за да бѣде конкурентноспособно и да бѣде пласируемо. Когато разходитъ за манипулацията се изведатъ на такова високо ниво, че пласментътъ и конкурентноспособността на произведението се губятъ, тогава вече кооперацията и нейнитъ членове поематъ голъмъ рискъ. И понеже се прекрива границата въ тия разходи за манипулация несъответно, дохожда катастрофа, кооперацията не може да плаща, и на българска почва се развива теорията, че кредиторътъ трѣбва да губи, а не кредитираниятъ.

Азъ казвамъ само това, при всичко че разбирамъ, че, въ случай на една оправдана несполучлива манипулация и на разходи, кредиторътъ трѣбва да поотстъпи нѣщо. Но, въ всѣки случай, у насъ се извежда цената на събранитъ за манипулация произведения на такова високо ниво, че обикновено произведението ставатъ неконкурентноспособни и непласируеми, освенъ въ последнитъ години, дотолкова, доколкото кооперациитъ сж се съобразявали съ това, защото ги е ударила по главата голата действителностъ.

Идвамъ на последната форма на кредитиране отъ Българската земледѣлска банка — на така наречения мелиоративенъ кредитъ. И мене ми е дългъ да кажа, че както въ всички други форми на кредитъ ние сме въ постоянни недоразумения, така е и въ тази форма на кредитъ. Въ английски смисълъ мелиоративенъ кредитъ не значи само поземелни подобрения — т. е. отводняване или иригация — а значи мелиоративенъ кредитъ въ най-широкия смисълъ на думата: за засаждане на гори, на овощни дървета, за племененъ добитѣкъ и т. н. Това го казвамъ само за сведение. Ние сме при други условия. Подъ мелиоративенъ кредитъ ние разбираме поземелни подобрения: отводняване, наводняване и т. н. За тая целъ имаме специаленъ законъ за воднитъ синдикати, въ основата на който стои пруското законодателство, на практика у насъ доста много побългарено.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): А фактически нищо не е направено.

П. Дичевъ (д): Има нѣщо направено. Азъ не желая да говоря по този въпросъ, а го споменавамъ за сведение като въпросъ, който заслужава вниманието на Народното събрание. Защото, така или иначе, има създадени предприятия, които се наричатъ, напр., водни централи, а фактически сж термически централи, т. е. централи, при които се използватъ каменни въглища.

Нѣкой отъ мнозинството: Напр., „Вжча“.

П. Дичевъ (д): Не говоря непременно за „Вжча“. Защо винаги имате нея предъ видъ?

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): То е резултатъ на тази политика.

П. Дичевъ (д): Това сж наши недоразумения — азъ не казвамъ нищо лошо — които трѣбва да бѣдатъ поправени.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Превратенъ начинъ на стопанисване.

П. Дичевъ (д): На каква база се дава мелиоративенъ кредитъ? Споредъ австрийското и нѣмското законодателство, а особено споредъ австрийското, дава се мелиоративенъ кредитъ отъ надлежнитъ мелиоративни банки — кои съществуватъ и кои не въ този моментъ, това нѣма да говоря — не върху базата на земята, която подлежи на мелиорация, но върху базата на подобрената рента, която ще произтече отъ този кредитъ. Даже тогава, когато земята е ипотекирана, иска се съгласието на надлежния ипотекаренъ кредитенъ институтъ да се даде мелиоративенъ кредитъ като една втора ипотека върху базата на рентата, която ще се увеличи съ него. Ние сме далеко отъ тази форма на кредитъ.

Въ законопроекта, който сега разглеждаме, се говори, че постановленията му не се отнасятъ за дълговетъ на селскитъ стопани къмъ Българската земледѣлска банка — тая се ползува отъ известна привилегия, която азъ желая да бѣде усилена — не се отнасятъ и до кредитираниятъ отъ нея кооперации, не се отнасятъ до Българската народна банка, до Централната кооперативна банка и до Ипотекарната банка — т. е. дълговетъ на тия учреждения нѣма да се уреждатъ отъ тоя законъ.

П. Стояновъ (д): Защо?

П. Дичевъ (д): Изключени сж, или пъкъ не сж вписани.

По въпроса за дълговетъ и кредита на кооперациитъ дългъ ми е да ви кажа само нѣколко думи. Въ кооперацията длъжницитъ сж сами кредитори, т. е. тѣ спестяватъ, като събиратъ дѣлове и фондове; върху тѣхната колективна отговорностъ тѣ привличатъ влоговетъ — спестяванията на публиката — тѣ получаватъ кредитъ отъ централнитъ кредитни учреждения и упражняватъ кредитъ. Ако законопроектътъ би засегналъ и дълговетъ на селскитъ стопани въобще къмъ кооперациитъ — били тѣ земледѣлски кредитни кооперации или популярни банки — това би значило конфискуване на частъ отъ спестяванията и влоговетъ въ тия кооперации. Като говоря за пълната охрана на земята на селскитъ стопани, азъ никакъ не съмъ на мисълта да се конфискуватъ спестяванията и влоговетъ. Азъ искамъ тѣхната пълна сигурностъ. И загуи азъ раздѣлямъ кредиторитъ, по необходимостъ, както ги раздѣля и законопроектътъ. Въ популярнитъ банки, много повече отколкото въ другитъ форми на кооперацията, има известни конфликти. Тѣ се дължатъ на тѣхния особенъ социаленъ съставъ. Тамъ най-малкъ процентъ сж работници, нѣкакъвъ по-голѣмъ процентъ сж занаятчи и най-голѣмъ процентъ сж търговци — малки, сръдни или поедри. Това е единъ въпросъ, който постоянно се разисква въ управлението на тия популярни банки, затова защото, по история, по теория, по принципъ, кооперацията не е предназначена, освенъ, на първо мѣсто, за трудъ, за производители и консоматори. Посрѣдницитъ, които правятъ търговия, разбира се, поематъ рисковетъ върху себе си. Обаче все пакъ тази частъ отъ търговския апаратъ, която кооперацията по принципъ се стреми да измѣсти, не може да се настърдчава чрезъ друга една система на кооперации. Това е единъ старъ конфликтъ, който съществува, както въ други страни, така и у насъ, и е доволно изостренъ. Но конфликтътъ, г. г. народни представители, е много по-голѣмъ поради това, че популярнитъ банки приематъ селски стопани даже и тамъ, въ селата, където има земледѣлски кредитни кооперации — не типъ Райфайзенъ, не типъ Шульце-Деличъ, а Офенбахски типъ — както е изведена тая система въ историята и практиката.

П. Стояновъ (д): (Казва нѣщо)

П. Дичевъ (д): Какво се смѣте, г. професоре! Такова е наименованието на този видъ кооперации. Селскитъ стопани въ популярнитъ банки не могатъ да претендиратъ за охрана по този законопроектъ, затова защото сж селски стопани. Но има мнозина отъ тѣхъ, кредитирани отъ други мѣста — напр., отъ Земледѣлската банка — които упражняватъ занаятие не само като селски стопани, но вършатъ и търговия съ регистрирана или нерегистрирана фирма. И голѣмъ брой отъ дълговетъ на селскитъ стопани, както тѣ се наричатъ, сж повече дългове отъ рискове въ търговията, отколкото отъ самото селско стопанство.

Разбира се, днесъ дълговетъ сж порасли вследствие падането на ценитъ. Дълговетъ въобще на селскитъ стопани сж порасли и сж тежки, понеже ценитъ на Земледѣлскитъ продукти сж претърпѣли пълно крушение. Цената не само на зърното, но и на което щете земледѣлско произведение е претърпѣла голѣми крушения. Въ всѣки случай, и популярнитъ банки, както всички други форми на кооперацията, иматъ особеното положение,

че там длъжниците не сж страни спрямо кредиторитѣ, защото тѣ сж си сами кредитори по силата на факта, че тѣ спестяват, събират дѣлове, събират фондове, под тѣхна отговорност се събират влогове и се използват. И посѣтането, намаляването дълговетѣ на членоветѣ на популярнитѣ банки, въобще на кооперациитѣ, би значило конфискуване на част от спестенитѣ влогове. Това азъ не виждамъ въ законопроекта. Азъ не виждамъ въ законопроекта да сж споменати изрично популярнитѣ банки. Азъ изтъквамъ това не защото приказвахъ съ тѣхни представители, но защото искамъ да кажа, че щомъ се предвижда въ законопроекта Централната кооперативна банка, не трѣбва да бждат изключени и популярнитѣ банки. Най-после ще се разяснимъ по този въпросъ и ще видимъ какво трѣбва да направимъ. Сега само отварямъ дума по този въпросъ.

Г. г. народни представители! Азъ направихъ това резюме за формитѣ на кредита въ нашитѣ официални кредитни учреждения — Българската земеделска банка и нейнитѣ кооперации — за да ви кажа, че ние сме опитали всичкитѣ форми на кредита — съ едно малко изключение — и въ всички форми на кредита ние сме много далеко отъ това да бждемъ модерни и съвѣшени въ системата на кредита. И затова, ако отъ тукъ се изнесе една анкета за длъжниците и за кредиторитѣ, пласирали кредити, ще видите, че дълговетѣ на селскитѣ стопани, които най-много ни занимаватъ днесъ, не сж само къмъ частни кредитори и частни банки, а сж и къмъ официални мѣста, каквито сж Земеделската банка, популярнитѣ банки и земеделскитѣ кредитни кооперации. Дълговетѣ на селскитѣ стопани не сж само 3 милиарда лева, тѣ сж много повече, но колкото и да сж паднали ценитѣ — не се чудете — азъ отъ тия дългове къмъ официалнитѣ мѣста не се плаша ни най-малко. Безъ да посѣгаме — по никакъвъ начинъ — върху спестяванията и влоговетѣ, ние трѣбва да се стремимъ да ги осигуряваме. Облекчението на длъжниците селски стопани къмъ официалнитѣ мѣста, това е въпросъ на отсрочки, на разсрочки съ възможно най-малкъ лихвенъ процентъ, а не на отчуждаване на земитѣ и търсене на неотчуждаемия минимумъ.

Но азъ си позволявамъ да ви кажа, че ако възприемемъ въобще този принципъ на неотчуждаемостъ на земята на селския стопанинъ, може да ни се каже, че това е една конфискация на спечелени права, конфискация на правата на кредиторитѣ, които сж пласирали пари. Най-после азъ предпочитамъ такава една конфискация предъ една друга конфискация, която може да настѣпи и да ни направи голѣма беля. Но такава нѣщо нѣма да стане.

Този въпросъ занимава самитѣ селски стопани, занимава всички кооперации, занимава държавнитѣ кредитни учреждения, занимава насъ, тѣ наречения Върховенъ кооперативенъ съветъ при Централната кооперативна банка. Що се касае за дълговетѣ на селскитѣ стопани къмъ Кооперативната банка, включително и кооперациитѣ, тамъ сж необходими отсрочки и разсрочки съ най-възможния минимумъ на лихвения процентъ.

Но кои форми на кредитъ все пакъ ние още не сме въвели? Дебатиратъ е, може би повече отъ двадесетъ години, въпросътъ за въвеждане на поземелния кредитъ срещу тѣ наречената ипотекарна облигация. Това право е дадено по закона за Българската земеделска банка, но тя не го е упражнила по много причини, поради особенитѣ условия: настѣпилитѣ войни, послѣдствитѣ отъ войнитѣ, липсата на пари, или пъкъ защото банката не е могла да се вреди отъ държавата.

П. Стояновъ (д): Най-важното.

П. Дичевъ (д): Но тая ипотекарна облигация, предвидена въ закона за Българската земеделска банка, предвидена и сега за ликвидиране на нѣкои отъ тия дългове по надлежната процедура, нѣма нищо общо съ най-съвършената форма на кредитъ по ипотекарна облигация, които се упражнява отъ прускитѣ поземелни кредитни кооперации, тѣ нареченитѣ Ландшафтентѣ.

П. Стояновъ (д): (Казва нѣщо)

П. Дичевъ (д): Ама онова е съвсемъ друга форма на кредитъ. Срещу всѣки ипотекаренъ листъ има съответната облигация.

П. Стояновъ (д): Ако влоговетѣ, които ходятъ насамъ-тамъ и се лутатъ, могатъ да се накаратъ да влѣзатъ въ тия облигации, проблемата е разрешена.

П. Дичевъ (д): Уважавамъ и Вашитѣ знания, и знанията на другитѣ. Позволете ми да Ви помоля да прочетете много интересния по този въпросъ трудъ за поземелнитѣ кредитни кооперации на Черкински, публикуванъ въ изданието на Международния земеделски институтъ въ Римъ.

Г. Т. Дананловъ (д. ст): Петко! Поздравявамъ те.

П. Дичевъ (д): Вие много претендирате. Знанието не е монополъ.

П. Стояновъ (д): Въпросътъ не е тамъ; въпросътъ е да се обсъдятъ тия работи, които се предвиждатъ въ законопроекта. Дали влоговетѣ въ България могатъ да се привлѣкатъ — тамъ е проблемата, това иска министърътъ.

П. Дичевъ (д): Влоговетѣ искатъ сигурност. Поземелниятъ кредитъ е сигурността.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Има сигурност за чуждитѣ банки, а нѣма сигурност за Българската земеделска банка — грѣбнактъ на българското село.

П. Дичевъ (д): Друга форма на кредитъ, който не е въведенъ въ нашитѣ кредитни кооперации, . . .

П. Стояновъ (д): По този въпросъ, ако можете, кажете ни какъ практически би могълъ да се разреши въпросътъ?

П. Дичевъ (д): Оставете този въпросъ. Вие желаете да се забавлявате?

П. Стояновъ (д): Не. Азъ искамъ да дадете отговоръ на реалния въпросъ, който си поставя министърътъ.

П. Дичевъ (д): Реалниятъ въпросъ е: какво ще правимъ съ дълговетѣ на селскитѣ стопани, които сж притиснати отъ известни кредитори? Това е конкретниятъ, реалниятъ въпросъ.

Въ нашитѣ кооперации не е въведенъ за членоветѣ въ кооперациитѣ кредитътъ по текуща смѣтка — кредитъ, откритъ на членъ на кооперацията по текуща смѣтка, съ чекова книжка въ рѣцетъ му. Това е най-съвършената форма на кредитъ въ нѣмскитѣ кредитни кооперации. Това не е станало у насъ по причина на туй, че нашитѣ селски стопани нѣматъ достатъчно напреднало стопанство и подготовка да могатъ да си служатъ съ тази форма на кредитъ.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Операциитѣ имъ не сж тѣй чести, заради това не могатъ да си служатъ съ текущи смѣтки.

П. Дичевъ (д): Текущата смѣтка у насъ се изражда само въ теглене на заеми, а не и въ погашения — тя замръзва.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Причината на това е, че членоветѣ на кооперацията отиватъ въ нея отъ година на година.

П. Дичевъ (д): Друга категория кредитори, това сж частнитѣ кредитори. Азъ правя разлика между частнитѣ акционерни банки и частнитѣ банкери-лихвари. Частнитѣ акционерни банки сж единъ колективитетъ на общественъ кредитъ отъ една по-съвършена форма. Тѣ упражняватъ кредитъ, който до известна степенъ се намира подъ общественъ контролъ; тѣ упражняватъ скѣпъ кредитъ и до нѣкъде лихвоимски, тѣ се интересуватъ какъ ще си ликвидиратъ своето вземане отъ селскитѣ стопани, дали както е уговорено между тѣхъ и длъжниците, или пъкъ ще претърпятъ известни отстъпки, известни жертви.

Трета форма на частенъ кредитъ е историческата зеленица, която се практикува и сега срещу уговаряне предаването на реколтата още не излѣзла отъ производството. Значи, въ групата на частнитѣ кредитори сж банкеритѣ, лихваритѣ, акционернитѣ банки, зеленичаритѣ и най-подиръ идатъ кръчмари и бакали. Къмъ тѣхъ би трѣбовало да бждатъ прибавени кредитори, които сж дали на селскитѣ стопани стоки на кредитъ — промишлености, занаятчий или пъкъ търговци, които продаватъ едни или други видове стоки. Всички тия разни видове категории заемодатели сж кредитори, които има да взематъ отъ селския стопанинъ. Колко има да взематъ? Споредъ едни, размѣрътъ на вземанията имъ билъ единъ и половина милиарда лева, споредъ други — три милиарда лева. Между това тукъ се изнесоха и нѣкои по-голѣми числа — че тия дългове възлизали на 10 милиарда. Ако действително тия дългове възлизатъ до 10 милиарда лева, то при сегашнитѣ пазарни цени на произведенията, които се добиватъ отъ нашето

селско стопанство, това е много. При цена на житото 6 л. и на тютюна 50—60 л., реколтата бѣше оценявана на 22 милиарда лева, а при сега падналитѣ цени колко може да бѣде? Въпросътъ за анкетиране, по една или друга процедура, си остава единъ въпросъ откритъ. Какво е истинското положение и какъ ще се ликвидира съ тия смѣтки, за да се намѣримъ предъ едно решение на въпроса, предъ едно, така да го кажа, освобождаване селския стопанинъ отъ икономически гнетъ, за да бѣде той облекченъ, ободренъ и насърченъ въ неговата работа, това остава да се види.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Ако имаше истински държавенъ контролъ надъ частнитѣ акционерни банки, щѣше да има истинска статистика. Сега, обаче, нѣма никакъвъ контролъ.

П. Дичевъ (д): Очевидно е, че ако се засегне стокосиятъ кредитъ, упражняванъ отъ фабрики, занаятчий и търговци на стоки — колониалъ, манифактура, желѣзария и пр. — като се редуцира той съ предвиденитѣ 30 процента, това ще внесе едно сътресение въ тая категория промишлености, занаятчий, търговци и то не толкова за тѣхния дългъ къмъ частни кредитори, а къмъ Централната кооперативна банка, респективно къмъ популярнитѣ банки. И заради туй по отношение тая категория кредитори трѣбва да внимаваме много. Колкото се касае до частнитѣ акционерни банки, които, както ви казахъ, представляватъ отъ себе си една по-съвършена форма на частния кредитъ, защото все пакъ се намиратъ, до известна степенъ, подъ общественъ контролъ — касае се до сигурността на влоговетѣ, на спестенитѣ пари, които тѣ раздаватъ въ кредитъ, единъ въпросъ, който ще трѣбва при обсъждането на законопроекта да се разреши — тия акционерни банки трѣбва да се отдѣлятъ отъ най-вулгарния типъ кредитори — лихваритѣ.

Така поставенъ въпросътъ за кредитори и длъжници, остава, значи, за всѣка една група, за всѣка една категория кредитори да се взематъ надлежни решения. Очевидно, не бихме могли да решимъ въпроса съ едно обобщаване, като кажемъ, че всички сж частни кредитори, защото не всички частни кредитори сж въ еднакво положение, при еднакви условия. Е, добре, понеже азъ искамъ пълна неотчуждаемостъ за земята на селскитѣ стопани, голѣмиятъ въпросъ е: поетитѣ ангажменти, наличнитѣ дългове отъ кѣде ще се плащатъ? Къмъ това, което ви казахъ, че официалнитѣ кредитори, които сж упражнявали кредитъ...

Х. Родевъ (нац. л): Г. Дичевъ! Говорете по-високо — не Ви чуваме добре.

П. Дичевъ (д): Какво съмъ кривъ азъ, че вие не чувате!

П. Стояновъ (д): Кой е кривъ, че не чуваме ние?

П. Дичевъ (д): Азъ мисля, че говоря добре, но едни се преструватъ, че толкова много знаятъ, че нѣма какво да имъ се говори, а други не пазятъ тишина.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): И това е право.

П. Н. Даскаловъ (нац. л): (Къмъ П. Дичевъ) Да дойда при Васъ на трибуната да Ви слушамъ!

П. Дичевъ (д): Нѣма да викамъ. Не съмъ наученъ да викамъ. — Откъде ще се плащатъ, какъ ще се ликвидиратъ? Вече е ясно, че и азъ, като други, не поддържамъ да се посѣга да се намаляватъ дълговетѣ на селскитѣ стопани къмъ официалнитѣ кредитори и къмъ кооперациитѣ, да се посѣга на спестяванията, на влоговетѣ, защото и безъ това ние нѣмаме капитали, а това, което е събрано, трѣбва да го пазимъ и да му създадемъ условия за една по-голѣма сигурностъ, за да можемъ да привлѣчемъ нови капитали. Що се касае до Българската земеделска банка, тя трѣбва да бѣде поставена въ условията на единственъ привилегированъ кредиторъ, както и кооперациитѣ, които тя кредитира, които съставляватъ една система на кооперативенъ кредитъ заедно съ нея, при една привилегия въ тѣхна полза върху земята на селскитѣ стопани, за да можемъ ние въ утрешния день, при необходимостъ, да привлѣчемъ капитали. Що се касае до дълговетѣ къмъ частнитѣ кредитори отъ категорията на промишленитѣ, занаятчий и търговцитѣ на стоки, които сж давали стокосъ кредитъ, тия дългове едва-ли биха могли да бѣдатъ намалени, безъ рискъ да бѣдатъ съсипани тѣзи, които сж пласирали стокитѣ, но тѣзи дългове ще трѣбва да се ползватъ съ отсрочка и разсрочка за постепенно плащане.

Колкото се касае за другитѣ, частнитѣ кредитори, между които и акционернитѣ банки — за последнитѣ само до известна степенъ — тамъ работата е друга. Не е ли истина, не ви ли е дотегнало да говоримъ за прочутото натрушване на лихви и тѣхното капитализиране? Най-после, ще кажатъ нѣкои, че ние и сега сме принудени да осигуримъ 70% отъ вземанията имъ. Азъ ще кажа, че правителството е много щедро. Ликвидацията на дългъ съ 70% отъ страна на Българската земеделска банка при известни условия — ако имотътъ на длъжника може да гарантира банката — смѣтамъ, че е напълно задоволителна за тая категория кредитори. Азъ за себе си съмъ убеденъ, че въпрѣки всички критики, протести и незадоволства, кредиторитѣ отъ тая категория сж доволни отъ предвиденитѣ 70%, защото и безъ туй фактически едва ли биха могли да взематъ повече.

Министъръ Д. Гичевъ: Като е казано до 70%, това не значи, че ще бѣде 70%.

П. Бръшляновъ (д. сг): Това е максимумътъ. Ще има конкордатъ и съ 10%, споредъ имотното състояние на длъжника.

П. Дичевъ (д): Ще се плаща отъ приходитѣ на стопанството, не отъ продажбата на земята. Това поддържамъ и това ще трѣбва да обсъдимъ, за да видимъ какъ въ послѣдствие трѣбва да бѣде прието въ закона. Очевидно е, че въпросътъ се касае за трансформиране на кредита въ дългосроченъ кредитъ, за постепенно изплащане, защото въ едно извънредно време, необходимо е да се дойде на помощъ на селскитѣ стопани и тѣ да се поставятъ въ условията да могатъ да изживѣятъ кризата, която ги е сполетѣла, да се приготвятъ за едно обновено селско стопанство и да бѣдатъ насърчени тѣхнитѣ усилия.

Г. г. народни представители! При всичко че тукъ има юристи, които далеко по-добре отъ мене знаятъ това, азъ ще кажа, че спогодбитѣ или така нареченитѣ конкордати не трѣбва да бѣдатъ допускани, както завчера тукъ се предложи, отъ една комисия, съставена отъ мировия сѣдия, началникъ на клона на Българската земеделска банка и агронома, т. е. отъ една тричленна комисия. Струва ми се, че сѣдебни решения не биха могли да бѣдатъ издавани отъ комисия. Заради туй позволявамъ си да се намѣся въ този въпросъ и да кажа, че заявленията на кредиторитѣ или длъжницитѣ селски стопани за сключване на спогодби трѣбва да бѣдатъ разглеждани отъ мирови сѣдии, който ще вземе мнението на експерти — а не тѣ да бѣдатъ сѣдии — каквито сж агрономътъ и началникътъ на клона на Българската земеделска банка, а азъ прибавямъ и единъ компетентенъ селски стопанинъ. Мировиятъ сѣдия ще издава решенията, а тѣзи лица ще бѣдатъ въ положението на експерти. Втора инстанция, по моето мнение, трѣбва да бѣде окръжниятъ сѣдъ. Когато той разглежда едно дѣло, експерти да бѣдатъ директорътъ на подвижната земеделска катедра, началникътъ на клона на Българската земеделска банка въ окръжния градъ и единъ селски стопанинъ.

Установенъ дългътъ и намаленъ, предвижда се, че той ще се поеме отъ Българската земеделска банка, която въ случая е даже единъ посрѣдникъ за спогодбата, безъ да бѣде сѣдия.

П. Стояновъ (д): Посрѣдникъ и гарантъ.

П. Дичевъ (д): Но кога ще се поеме дългътъ? Първо, когато имотътъ на длъжника гарантира вземането на банката, она остатъкъ, който тя ще поеме; второ, когато банката ще има възможностъ да даде пари, макаръ една частъ да даде въ пари, а друга частъ въ формата на облигации. Но когато имотътъ на длъжника не гарантира банката и тя не може да ликвидира съ този дългъ, остава откритъ въпросътъ: какво ще стане? Очевидно, тукъ ще имаме случаи на селски стопани просто и ясно фалирали, дълговетѣ на които сж толкова голѣми, че тѣ не могатъ да се поематъ отъ банката, защото не е гарантирано нейното вземане. Българската земеделска банка нѣма да поеме този дългъ, той ще тежи на селския стопанинъ, той ще трѣбва да го плаща съ намаленията, които сж направени. Отъ какво ще го плаща? Ще го плаща отъ своето стопанство. Въ случая ще се каже, че кредиторътъ вече има право да посегне на неговата земя. Азъ се противопоставямъ на това посѣгане, защото кредиторътъ не само че трѣбва да се съобразява съ условията, които сж се измѣнили днесъ, при цени паднали и т. н., но той е трѣбвало да знае, като кредитира, срещу какво кредитира, а не да се получи този резултатъ — дългътъ да не може да бѣде платенъ. Въ

случая азъ даже намирамъ самия кредиторъ виновенъ за ощетяването на своитѣ интереси — може да ми се чудите — освенъ дотолкова, доколкото той е билъ добросъвестенъ да не трупя, да не капитализира голѣми лихви.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Тамъ е работата, че той даже и толкова добросъвестенъ не е билъ. Капитализиралъ ги и двойно и тройно, и самъ е изнудвалъ.

П. Дичевъ (д): Земята на селския стопанинъ, колкото и вие да защитавате нейната пълна неприкосновеност и неотчуждаемостъ, ще бѣде неминуемо, при спечелени права, подложена на публична продажба, защото Българската земеделска банка не може да поеме дълга, и кредиторътъ ще вземе онова, което може да вземе отъ продажбата на земята. Тази продажба е публична. Но Българската земеделска банка трѣбва да се яви, при изключителни случаи, на тази продажба и да употреби възможнитѣ срѣдства, земята да остане въ нейнитѣ ръце. Или ще спаси селския стопанинъ-длъжникъ, ако заслужава, или ще я даде на другъ, достоенъ да я вземе, но не може земята да отиде, както се практикува досега, въ ръцетѣ на неселски стопани.

Г. г. народни представители! Отъ това, което ви казахъ досега, азъ ида до едно заключение по въпроса за кредитори и длъжници, селски стопани. Днитѣ, които преживяваме, сѣ извънредни. Кризата е всеобща, тя е и у насъ. Но кризата ще стане още по-голѣма, ако ние не се справимъ съ селско-стопанския въпросъ. Да решимъ този въпросъ, като оставимъ безъ пълна охрана земята на селянина-стопанинъ, това нѣма да стане. Селскиятъ стопанинъ ще трѣбва да бѣде стабилизиранъ върху земята, която обработва днесъ, трѣбва да му се осигури парчето земя. Кредиторитѣ, доколкото селскиятъ стопанинъ не е фалиралъ, по една или друга причина, ще трѣбва неминуемо да приемаѣ отсрочка, разсрочка, намаляване на лихвенитѣ проценти и постепено плащане подъ охраната на специаленъ законъ. Този въпросъ трѣбва да бѣде решенъ сега категорично, здраво, ясно, той не може да бѣде отлаганъ. Това е моето убеждение.

Но вмѣсто да решимъ тѣзи въпроси здраво, изчепотено и радикално, отъ тази трибуна ни се говори за трансформация на земеделѣието, за образцово стопанство, каквото било, напр., стопанството на покойния инженеръ Харитовъ. Кое стопанство е модерно, кое стопанство е образцово, азъ тоя въпросъ нѣма да разглеждамъ. Констатирамъ една истина: по тоя въпросъ въ България сѣществуватъ маса недоразумения. И се оказа отъ фактитѣ, отъ практиката, че е модерно онова стопанство, което знае да прави дългове. (Смѣхъ)

П. Стоевъ (раб): Борчлитѣ — тѣ сѣ модернитѣ стопани!

П. Дичевъ (д): По тая работа сѣ нѣколко думи да се разберемъ. За мене е изключено да забавляваме селскитѣ стопани въ България сѣ това, че ние ще имъ дадемъ наука, теория, лекции, практика, образцови стопанства. Азъ това не го отричамъ, но то не е решаващо за времето, което преживяваме, то не е генералното условие. Увеличаване на дохотитѣ, разнообразни култури — предилни, маслени, тревосѣяне и т. н. — всичко това, сѣ една дума да кажемъ, е добро. Но истината е, че основната на селското стопанство, земята, въ връзка съ въпроса за кредитори и длъжници, представлява отъ себе си една почва не само разколебана, а една почва, която се разтърсва вече. Ще оставимъ тия въпроси сѣ полурешения, сѣ фикции, сѣ неотчуждаемъ минимумъ и т. н., а ще дадемъ на народа повече, отколкото днесъ му даватъ подвижнитѣ земеделски катедри — образцови стопанства и не знамъ какво. Така въпросътъ нѣма да се реши. Народното събрание това не може по никакъвъ начинъ да допустне, особено сега. Дългъ ни е — и има време — да обсъдимъ всичкитѣ тия въпроси. Както ги класираха нѣкои отъ говорившитѣ досега — всѣки споретъ сѣмъ си. Това сторихъ и азъ. Всичкитѣ тия въпроси ние трѣбва да решимъ здраво, за да успокоимъ селото, за да може нашиятъ народъ да работи предано земята си и да се грижи за своето спасение. Но не всѣки може да бѣде спасенъ, защото, казахъ, фалиралитъ чака помощъ, но земята търси онзи, който може да я стопанисва най-добре. Но при отчуждаемата земя, каквато е била досега земята у насъ, селянинътъ постоянно живѣеше подъ страха, че нѣма да има земя. Отъ такъвъ селянинъ недейте чака напредѣтъ, той не може да има добре развито селско стопанство. Това е невъзможна работа.

Г. г. народни представители! Споменахъ думитѣ „образцови стопанства“. Едно голѣмо, едро държавно или

частно стопанство може да даде примѣръ на по-добра обработка на земята, може да отгледа по-добъръ племененъ добитѣкъ, може да развие по-добре известни култури, и въпрѣки това то не е образецъ за дребнитѣ или срѣдни стопани, какъвто е масивътъ на нашето селско стопанство. Но когато разгърнемъ счетоводствата на голѣми държавни и частни стопанства, въ държавнитѣ ще намѣримъ държавния бюджетъ, параграфи, разходи непокритвани, а въ частнитѣ ще намѣримъ дългове. Това не е образецъ. Азъ бихъ казалъ — за да не повтарямъ примѣритѣ отъ нашата 40—50-годишна история — като е дума за образцово земеделѣие и за образцови стопанства, че ние се намираме предъ единъ дългъ, вънъ отъ въпроса за кредитори и длъжници — дългъ на Народното събрание, дългъ на хората, които разбиратъ отъ селско стопанство, дългъ на българскитѣ агрономи и толкова повече дългъ на агрономитѣ, които сега излизатъ отъ нашия агрономически факултетъ. Ще ми похвалите нескромността да ви кажа — сѣ рискъ господата отъ тукъ (Сочи сговористскитѣ професори) пакъ да се смѣятъ, смѣхъ, който не ме интересува — че азъ съмъ искалъ въ 1906 г. създаването на висше земеделско образование въ България, сѣ известното мое изложение до представителя на завешанието на Евлоги Георгиевъ, г. Шоповъ, искалъ съмъ го сѣ мотивировка, безъ претенция, че азъ като го искамъ, то непременно ще стане. Искалъ съмъ го не затова, че ние не можемъ да пращаме младежи да учатъ висше земеделѣие въ чужбина, въ Европа най-главно, и че тамъ нѣма да научатъ нѣщо повече, вънъ отъ култура и езикъ, а съмъ го искалъ за разработване на агрономическата наука на национална почва. И азъ съмъ щастливъ да ви кажа, че съмъ доволенъ отъ това мое искане, при всичко че въпросътъ се разреши много по-късно по искането на други хора, на други инициативи.

Спорено е 30 години: нашето говедо способно ли е, притежава ли качества да бѣде млѣчно или не. Въ този споръ компетентнитѣ специалисти зоотехници сѣ били раздѣлени на две групи. Едната е поддържала, че нашето говедо млѣко не може да ни дава, че то може да бѣде само работна сила за разработване на земята; колкото се касае до млѣчностъ, ние трѣбва да внесемъ чужда порода отъвнѣ и да правимъ кръстосване. Оказа се, по мнението на други специализирали въ чужбина и при съдействието на наши мѣсти, сѣзидни наши агрономически факултетъ, че у нашето говедо въ долината на Искъръ, на Витъ и на Росица, има природни заложиби да може да се изведе отъ него, въ пълната смисълъ на думата, млѣчно говедо. Вие сте чели и заслужава да отидете въ селата, където сѣ създадени развъдни центрове чрезъ селекционната метода, за да видите изведени чрезъ селекция, въ течение на нѣколко години, сѣ строгъ подборъ крави, млѣчността на които достига до 4500, дори 5000 литри годишно, и единъ масленъ процентъ, който отива на 4½ до 5%. Азъ не казвамъ, че агрономитѣ, излѣзли отъ нашия факултетъ, сѣ, които изключително създадоха това. Заложиби е имало. Това е разработване по инициативата на мнозина наши специалисти зоотехници. Но азъ съмъ се искрено радвалъ, като съмъ ходилъ въ нѣкои отъ тѣзи мѣста, между които завода „Клементина“, където млѣчи хора, съзидни агрономически факултетъ у насъ, предадени на практиката, прилагатъ системата на подбора, на контрола на храната, на млѣчността, на масленостъта, като сѣщински работници, хора, които сѣ придобили науката на национална почва. Ние сме имали хора много години специализирали се по земеделѣието въ чужбина, които сѣ знаели всичко, но не сѣ знаели българската почва. Азъ само отбелязвамъ този фактъ.

Но като се ползувамъ отъ случая да кажа, че азъ съмъ поддържателъ на създадени и сѣществувашъ вече агрономически факултетъ, трѣбва да отворя другия въпросъ: тия, които той изважда, като сѣ свършили този факултетъ, кѣде отиватъ на работа? Тѣ отиватъ на работа въ подвижнитѣ земеделски катедри, въ селскитѣ допълнителни земеделски училища, въ държавнитѣ стокозаводи, или като преподаватели въ срѣднитѣ земеделски училища. Най-главно тѣ се намиратъ въ селата и въ подвижнитѣ катедри. Като обществени служители, специалисти, азъ признавамъ тѣхната компетентностъ. Но азъ се питамъ: тамъ ли ще вървятъ завинаги възпитаницитѣ на нашия агрономически факултетъ, особено въ това извънредно време, когато нашето селско стопанство търпи голѣма криза, голѣмо крушение? Ще трѣбва да има не само законодателни решения, по отношение на кредиторитѣ и длъжницитѣ, но и решения за техническо, стопанско извеждане, сѣ примѣри — не държавни примѣри, а живи примѣри — въ самото това селско стопанство. И азъ като съмъ говорилъ на мнозина наши агрономи, казалъ съмъ

имъ: каквото е било, е било, но това, което е сега, изисква друго решение. Кое е това решение? Известен процентът от агрономитъ, наспроти възможността и условията, трѣбва да отидатъ въ срѣдата на самия народъ не като платени чиновници проповѣдници, които опитватъ, демонстриратъ и поучаватъ, а трѣбва да отидатъ и да обзаведатъ свои частни селски стопанства, тъй както ги иматъ селскитъ стопани. Понеже тѣ казватъ, че може да се добие нѣщо повече отъ това, което се добива сега, нека да го добиятъ сами, да спечелятъ и да ги поздравимъ. Но да отидатъ да бждатъ частни земеделѣски стопани. На това мое искане се отговаря открито и официално: агрономътъ по предназначение е единъ общественикъ, той изпълнява обществена служба. Нѣкои отиватъ по-далеко и казватъ, че агрономътъ е въ положението на лекаръ, лекаръ, който лѣкува болния човѣкъ съ рецепти или съ други помощи срѣдства. Азъ това не признавамъ. Агрономътъ не е медицински лекаръ. Селското стопанство не се управлява по рецепти. То е жива сила, живъ организъмъ, и оня, който претендира, че е майсторъ да го прави — признавамъ му, че има и обществена роля — още повече азъ изисквамъ отъ него да дойде, при условията, каквито и да сѣ тѣ, да подобрява, да работи, да се бори, но да дойде да създаде и да прави частно свое селско стопанство. Ето това ще бжде по-добре за нашия селски стопанинъ.

Но нѣкои ми шепнатъ на ухото: „Ти забравяшъ, че зимно време е студено, а лѣтно време пече“. Не забравямъ. Ти забравяшъ, ми каза завчера единъ агрономъ, който е сѣдѣлъ до вчера въ Министерството на земедѣлието — мой приятелъ, уважавамъ го — една гола истина, че особено при днешнитъ цени на продуктитъ на земедѣлието — на всички, безъ изключение — селскитъ стопанинъ не може да излѣзе на глава, освенъ ако той лично работи, ако работятъ неговата съпруга и неговитъ деца. Никакъвъ наемненъ трудъ не може да го спаси, защото той не може да плаща надници. Трѣбва да работи. „Ние, г. Дичевъ — казва ми той — сме неспособни на работнитъ дени и ноцта като селски стопани, като селяни“. А ние ще трѣбва да се справимъ съ това. Ако така ще бжде, ако и да съмъ приятелъ, ако не по-добъръ, равенъ на други, на агрономическия факултетъ и въобще на агрономическитъ сили, тогава ще излѣзе, че ние ще се намираме вѣчно предъ въпроса за бюджети и параграфи, но частни селски стопани, които да поведатъ селския народъ като ученъ елементъ, нѣма да имаме. Така не може да върви.

Азъ споменахъ одева за нашата крава, за нашето говедо. Представете си следното: спорятъ за и противъ, може или не може. Презъ време на голѣмата война тукъ дойде единъ професоръ отъ Германия, отъ Мекленбургъ Детвайлеръ, поканенъ отъ Министерството на земедѣлието, да изучи нашия говежди добитѣкъ. Той направи обиколки изъ Родопитъ и на нѣкои други мѣста изъ Стара-планина и е далъ единъ рапортъ. Интересувалъ съмъ се да го прочета, може би се интересуватъ и други, но този рапортъ стои въ чекмеджето на Министерството на земедѣлието непубликуванъ. Азъ поне не съмъ го видѣлъ. Но азъ видѣхъ публикуванъ отъ сръбското министерство на земедѣлието другъ трудъ на сѣщия професоръ — по времето на зазладяването на Македония — относно неговитъ изучавания, които той е направилъ за шарското говедо, презъ 1913 г., заедно съ труда на единъ другъ професоръ, тоже публикуванъ отъ сръбското министерство на земедѣлието. Когато Детвайлеръ свърши своята обиколка, азъ го помолихъ да ме приеме, за да го видя. Между другитъ въпроси, азъ го попитахъ: какво би казалъ той относно подобрието на нашия говежди добитѣкъ и увеличението на неговата млѣчностъ и млѣсеностъ съ въвеждането на така нареченото монтафонско говедо отъ нѣкои мѣста отъ Тиролъ, тамъ, около Боденското езеро. Той ми отговори: „За какво монтафонско говедо говорите Вие? Вие искате да се възползвате отъ едно вече създадено чрезъ селекция монтафонско говедо, съ каквото сѣ пълни вашитъ планини, особено Родопитъ, но сѣ изродени отъ гладъ и мизерия“. Така ми отговори. Откъде се нарича монтафонско говедо? Много проста работа — mont d'avon.

Но вземете методитъ за обработката на почвата. Нека спомена за обръщането на стърнищата, дълбоката оранъ, за култиватора или браната, за редосѣяката — безъ да влизамъ въ подробности на тази работа — отъ времето, когато г. Христовъ бѣше министъръ. Азъ не съмъ съгласенъ съ всичко онова, което се направи, обаче не съмъ билъ въ групата на тия, които сѣмъ подигравали съ него. Никога! Защото съмъ съзнавалъ необходимостта

отъ една добра обработка на нашата земя, необходимостта отъ редосѣянето, селекцията на семето и т. н.

Председателствуващъ Н. Захариевъ: Г. Дичевъ, изтече Ви времето.

П. Дичевъ (д): Свършвамъ. — Дохождамъ на главната си мисль. Директорътъ на подвижната земеделѣйска катедра ходи и поучава народа. Неговитъ помощници-агрономи — сѣщо. Обаче агрономътъ, вънъ отъ това, което прави като общественикъ, плащанъ отъ държавата и обществото, е длъженъ въ днешно време да схване, че трѣбва да излѣзе на предна линия срѣдъ селския народъ за подобрието на частното стопанство. Азъ знаа, че нѣкои ще кажатъ, че нѣма земя за това селско стопанство. Ние имаме земи не въ височинитъ, а въ долинитъ и политъ на планинитъ, които се наричатъ горски площи. Можете да бждете убедени, че въ маса такива мѣста гората никога нѣма да станатъ.

Г. г. народни представители! Заключение ми по въпроситъ за кредитори и длъжници е: раздѣление на категории по произходъ на дългове и начинъ на покриване; къмъ частнитъ кредитори отношенията сѣ други, къмъ официалнитъ не могатъ да бждатъ освенъ други. Но въпроситъ трѣбва да бждатъ решавани така, че селскитъ стопанинъ да знае, че стои крепко, здраво върху своята земя, и селското семейство, което работи и дава труда си, трѣбва да знае, че като замръкне на нивата, нѣма да осъмне на една низа, продадена отъ сѣдебния приставъ. (Ръкоплѣскания отъ мнозинството)

Председателствуващъ Н. Захариевъ: Има думата народнитъ представители г. Георги Дананловъ.

Г. Т. Дананловъ (д. сг): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Азъ вземамъ думата по този законопроектъ съ пълно съзнание, че той е отъ сѣдбоносно значение за нашето селско стопанство. Азъ, обаче, трѣбва да кажа още сега, че ще засега въпроситъ само принципиално, може би даже и малко теоритично — за което искамъ вашето извинение. Все пакъ, обсъждайки законопроекта, азъ ще искамъ да бжда близо до живота и до неговитъ нужди. Върху редакцията на законопроекта и върху неговитъ подробности, разбира се, остава да се произнесе или въ комисията, или когато бжде разгледанъ тукъ на второ четене.

Най-напредъ, обаче, трѣбва да забележа, г. г. народни представители, че за мене не е ясно какво гони г. министърътъ съ настоящия законопроектъ: е ли той законопроектъ срещу лихваритъ и лихварството въ селското стопанство? Азъ турямъ особено ударение на това. Ако е тъй, тогава въпросътъ ще трѣбва да бжде и регулиранъ малко по-друго яче, отколкото е поставенъ въ самия законопроектъ. Ако този законопроектъ има една стопанска тенденция, ако неговото намѣрение е да засили позицията на челяднитъ имоти, защищавани отъ чл. чл. 666 и 781 отъ закона за гражданското сѣдопроизводство, тогава позволете ми да направя бележката — и вие ще се съгласите съ мене, па, убеденъ съмъ, и г. министърътъ е съ сѣщото разбиране — че законопроектътъ е недостатъченъ, за да постигне такава голѣма цель.

Преди всичко законопроектътъ смѣсва, споредъ мене, две категории задължения: едни, които сѣ въ естеството на селскитъ отношения, които могатъ да произтичатъ отъ редовни взаимноотношения между длъжникъ и кредиторъ, и други, които — както добре се знае отъ стари времена, не само въ днешния капиталистически строй — могатъ да произтичатъ отъ ненормални кредитни отношения между длъжникъ и кредиторъ: лихварски задължения.

Азъ разбирамъ, че съ този законопроектъ ние целимъ да дадемъ правилна насока на борбата на селския стопанинъ, подпомогнатъ отъ държавата и отъ нейния авторитетъ, срещу лихварството, срещу оная ненормална лихва и оная ненормални кредитни отношения, които съществуватъ навредъ, не само у насъ, и въ всички времена. Защото иначе, ако съ тоя законопроектъ смѣтаме да стѣпимъ въ пълната ширина на кредитнитъ отношения, боя се, че по-скоро можемъ да докараме едно разстройство на кредитната система въ страната — както забеляза и г. Дичевъ преди менъ — отколкото да постигнемъ резултати. Защото, забележете добре, вече въ центъра на нашитъ кредитни селски отношения не сѣ само лихваритъ, а има и организирани кредити въ формата на селски кооперации, на популярни банки, гдето всичко е написано, гдето отношенията сѣ ясни и не може да има подчиненъ и владѣтель или господаръ.

Така ограничен обектът, позволете ми да се спра само една минута върху субекта на законопроекта. Кой е субектът, кого иска г. министърът да защити в настоящия момент с тоя законопроект?

Мене ми направи впечатление една статия от търновския адвокат г. Раевъ — азъ нѣмамъ намѣрение да се спирамъ върху нея, но обръщамъ вниманието на всички господа, които се интересуватъ отъ въпроса — въ която се говори за нѣкакви двойни разбирания на Върховния касационенъ съдъ по отношение въпроса, имаме ли ние предъ видъ въ случая единъ чисто земеделски селски стопанинъ, както го нарича тоя законопроектъ. Тамъ е въпросътъ: земеделецътъ-стопанинъ ли се е ималъ предъ видъ, или законодателятъ е ималъ предъ видъ, гони да защити селско-стопанската челядъ, гдето има и социаленъ елементъ, гдето има и стопанско-технически елементъ?

Г. министърътъ на земеделниотъ обича да употребява въ своя говоръ този хубавъ изразъ „трудово селско стопанство“, който, смѣтамъ, ще бѣде право да кажа, че се създаде за пръвъ пътъ у насъ отъ покойния министъръ Райко Даскаловъ. Това е единъ красивъ изразъ. Но колкото и да е привлѣкателенъ той като терминъ, азъ смѣтамъ, че логически е неправиленъ и безсмисленъ, защото трудовитъ селски стопанства ние можемъ да ги противопоставимъ на капиталистично-земеделскитъ стопанства, които могатъ другде да съществуватъ, но у насъ не съществуватъ. Ето защо понеже у насъ всички селски стопанства сѫ трудови — съ много малки заключения — азъ бихъ предложилъ, щото по отношение субекта въ настоящия законопроектъ да се възприеме терминътъ „челядни селски стопанства“ и да се знае, че съ тоя законопроектъ се защитава не земеделецътъ-длъжникъ, а се защитава самата челядъ, цѣлото селско трудово стопанство; защото самиятъ земеделецъ-стопанинъ, глава на челядта, може да умре и тогава, когато е споменатъ и въ цитираната отъ мене по-рано статия, челядта, цѣлото стопанство, може да бѣде изложена, по решенията на Върховния касационенъ съдъ, може да бѣде лишена отъ защита, която законопроектътъ предвижда.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): То си е пакъ трудово стопанство, макаръ и да е умрѣлъ земеделецътъ-стопанинъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Тѣй че азъ, първо, разбирамъ, че не отдѣлнятъ домакинъ — съ това би било желателно г. министърътъ да се съгласи — а селското, трудовото, кажете го, нѣмамъ нищо противъ, но кажете по-право, челядното стопанство е обектъ на защита отъ настоящия законопроектъ.

Въпросътъ, тѣй както е поставенъ въ законопроекта, има две страни — практическа и теоритическа. Въпросътъ даже, бихъ казалъ азъ, е по-скоро теоритически, изисква по-скоро едно теоритическо разяснение и после прилагане на практическитъ изводи отъ това теоритическо разяснение.

Ето защо азъ смѣтамъ да направя въ моето изложение — ще моля вашето търпение за това — единъ анализъ на субекта, на туй, което е селска челядна къща, селското домакинство и отъ анализа да премина къмъ единъ синтезъ, а оттамъ — къмъ общитъ заключения, които могатъ да се извадятъ.

Какво представлява българската селска къща въ днешната ѝ форма: трудово или челядно стопанство? Безспорно, ние имаме тукъ работа съ единъ стопански организъмъ, който може да се изучи въ неговото минало и тамъ да се дирятъ зародишитъ на днешното му състояние и на неговото бѣдеще развитие. Азъ съмъ ималъ случая и другъ пътъ въ тази Камара да говоря, че не вникнемъ ли въ зародишитъ форми на селското стопанство, което днесъ е предъ нашитъ очи, ние мѣчно ще можемъ да оперираме съ него и да прибѣгваме къмъ мѣрки, насочени къмъ неговото подобрене. Въпросътъ е, безспорно, дълъгъ. Азъ нѣма да се спирамъ върху него въ цѣлата му ширина, но не мога да не го засегна, защото днешната селска къща е резултатъ на по-отдалеченото и по-близо минало на нашия стопански животъ.

Въ най-отдалеченитъ моменти на нашата история, преди турското робство, ние сме имали болярската феодална система. Не е още ясно за историцитъ на българското стопанство, но въ всѣки случай азъ поне се мѣжа да си обясня, че тогава ние сме имали една господарска земя и известни отношения на прония или отрока — както щете го наречете — но известни отношения при липса — това е характеристиката на момента — на индивидуална селска собственост. Така е вървѣла старата ни история, както сѫ отбелязани нѣкои остатѣци при изследванията на покойния вече Михаилъ Сарафовъ и покойния Иречекъ въ юго-за-

падния край на България, където старата система на поземелни отношения бѣше още запазена.

Когато дойдоха турцитъ — и тукъ историята ни не е ясна — най-големиятъ и най-важенъ авторитетъ по този въпросъ, Хамеръ, и той отбелязва нѣколко системи на земевладение. Но азъ бихъ желалъ да спра вниманието ви и върху едно друго обстоятелство — че и презъ този периодъ е запазена онази система, която е била създадена презъ старо-българско време. Г. г. народни представители! Да не си правимъ излюзия, че турцитъ, като дойдоха, като завладѣха Балканския полуостровъ, сѫ донесли нови принципи въ земевладение — както казватъ, че султанътъ, като замѣстникъ на Бога, владѣе земята. Не, тѣ се приспособиха къмъ съществуващитъ условия, българскиятъ боляринъ се преименува въ спахия въ най-широкия смисълъ на тази дума, и спахиятъ станаха нови феодални господари, главно като военни началници: главнокомандуващи и пр. Поради това и селянинътъ остана пакъ безправенъ, безимотенъ земеделецъ. Една организирана грижа на султана, на централната властъ нѣмаше, и българскиятъ селянинъ, следователно, бѣше изоставенъ при най-слаба земеделска техника и най-първобитно стопанство, безъ земя.

Но съ течение на времето презъ турското робство още, постепенно-постепенно се издига най-напредъ, като оазисна форма, тукъ-тамъ стремление къмъ индивидуална собственост. Тая идея се засили тогава, когато султанътъ съ своитъ реформи призна личнитъ имотни права на своята рая, подъ влиянието на западно-европейскитъ идеи. И тукъ настѣпва най-важниятъ моментъ за израстването на туй, което ние днесъ наричаме селско стопанство, селско-стопанска челядъ въ България. Самъ селянинътъ — забележете добре — като стихия, чрезъ работа, чрезъ спестявания можа да измѣсти спахията и да стане собственикъ на земята, която той работѣше по-рано като робъ. Ами Буче, Каницъ, Иречекъ и др. описватъ моменти презъ XIX вѣкъ, които характеризиратъ издигането на българския селянинъ като индивидуаленъ собственикъ.

Този процесъ, г. г. народни представители, е единичкъ, самобитенъ за българския селянинъ. Другде селянинътъ получаваше земя чрезъ закони, чрезъ освобождаване отъ централната властъ — да не цитирамъ — или си оставяше въ ненормални отношения къмъ голѣмия феодалъ-земеделецъ. У насъ селянинътъ самъ, уповавайки се на своя трудъ, на своя темпераментъ и спестовност, можа да образува своето селско стопанство, подпомогнатъ, разбира се, особено презъ втората половина на XIX вѣкъ, отъ нѣкои събития като кримската война, по-сетне отъ руско-турската война или по-рано отъ австро-турската война, които войни оставиха малко злато въ селското население срещу продуктитъ, които се изкупуваха за нуждитъ на тѣзи войни.

Така че развитието на нашата селска челядъ въ втората половина на XIX вѣкъ азъ бихъ го характеризиралъ като стремение къмъ земята: повече работа, по-добра работа, повече производство, чрезъ което и добиване на повече земя.

Дойде освобождението. Ние имаме вече зародишъ на тѣй наречената отъ менъ индивидуална селска собственост. И тукъ се издигна отъ селянина дозунгътъ: земя, повече земя, много повече земя! И отъ чифлицитъ, отъ изселващитъ се турци, отъ общественитъ земи, отъ държавнитъ земи чрезъ процеси и т. н. българскиятъ селянинъ въ първия периодъ следъ освобождението — който, споредъ менъ, е третиятъ периодъ въ историята на селското домочадие — можа да получи повече земя, отколкото той имаше по-рано.

Той получи земя, обаче социалната страна на въпроса стана по-тежка: българскиятъ селянинъ следъ освобождението задлъжнѣ. Безспорно, и преди освобождението е имало лихварство, особено въ нѣкои наши крайдунавски градове, но следъ освобождението у насъ лихварството се особено засили подъ различни форми — не е важно какви — когато селянинътъ по свой инстинктъ и по единъ естественъ пътъ на развитие на индивидуалната собственост искаше повече земя и встъпваше въ всевъзможни задължения само за да може да се слобие съ земя. Въ първия периодъ следъ освобождението той получи изобилие отъ земя — бихъ могълъ да употребя този терминъ, безъ да грѣша — но заедно съ получаването на земя той потъна и въ дългове. И тогава се явява за пръвъ пътъ интересътъ на централната държавна властъ да дойде на среща на тази нужда на селянина.

Паметно е изложението, селско-промишлено или земеделско-промишлено, въ 1892 г. въ Пловдивъ. На това изложение за пръвъ пътъ се яви интересъ и у държавата и у нѣкои обществени кръгове къмъ защита на селското стопанство. Тогава за пръвъ пътъ у насъ се издигна името

на учения, техник-земледеец — на агронома. От тогава интересът към едно по-високо, бих казал, технически поставено земледелие си пробива път в историята на нашето селско стопанство. Дохожда намбсата на Парламента, дохожда намбсата на много други обществени учреждения. Но повечето купена земя създава като резултат и по-голям, и по-страшно лихварство, и по-големи задължения, безспорно, на българския индивидуален стопанин. И ние вече виждаме в 1896 г. ония земледелски каси, които се създадоха за пръв път от Митхад-паша, да поемат въ себе си по-голям интерес към българския селянин и към селското стопанство и да мислят как да дойдат насреща на това лихварство, което дойде заедно с една криза, аз бих казал, по-голяма, отколкото днешната, която преживяваме. В 1896 г., 1897 г., 1898 г. Българската земледелска банка се видя принудена да излезе в една борба срещу лихварството. За съжаление — тогава тя излезе за пръв път — излезе анонимно. Тъзи от вас, които помнят оная епоха, знаят, че тя излезе една книжка, в която се казваше че А или В взел от С толкова пари, толкова задължително, в три години дългът му се удвоил, в пет години дългът му се утроил. Създаде се една страшна атмосфера срещу истинското лихварство, което съществуваше в страната. От друга страна, понеже кризата беше голяма, и стойността на земята падна — тук между вас има господа, които с работили тогава и знаят — падна даже до един златен лев на декаръ.

И. Куртев (нац. л): До 50 ст.

Г. Т. Данаилов (д. сг): Даже до 50 ст., както казвате. Вие по-разбирате тези практически въпроси. Стойността на земята падна до една невъзможна цена и положението на селянина беше отчаяно. Тогава и аз, като млад икономист, завърнал се в България, понеже вадях, че в земледелието настават критически минути и, че страната стопански чрез земледелието няма да може да добие един просперитет, в 1899 г., чрез един реферат пред Българското икономическо дружество, повдигнах въпроса за българския капитализъм. Аз казах: към капитализъм, в неговата индустриална форма — това е пътя на нашето стопанско развитие. Повдигна се тогава голям спор и се изроди неправилно в това, дали в индустрията или в земледелието да отидем към капитализъм. Защото капитализмът може да бъде приложен еднакво и в земледелието, и в индустрията. В тия трудни минути, които прекарваше българското земледелие настана един момент, както казват немците, на едно разрастване на стопанските сили на един Aufschwung. Цените бързо се повдигнаха, селянинът можеше да продаде продуктите си на добра цена, и като резултат, наистина, голяма част от земите, задължили по един или друг път пред лихварите, се откупиха.

Какво поучение можем да извадим за обекта, който ни интересува? Казах, земята беше задължила и беше в ржцет на градския търговец. В повечето мста, особено край Дунава, пък може би и другаде, земята бв в ржцет на градския търговец. Това се дължеше на вътрешния инстинкт на селянина. Аз бих казал, че г. министърът много сполучливо прекъсна едного от преждеговорившите, като каза, че това се дължи и на инстинкта на търговеца, който се бои от земледелието. Един от другите се срещнаха в една точка, където търговецът беше готов да отстъпи земята, която беше в неговите ржце, да не я преобърне в едно голямо земевладение и да я даде на селянина, а селянинът по един инстинкт, който се продължава в него от вкове, можа действително да се възползува от това особено положение, че градският жител не е годеен, при нашите условия, технически и стопански, за земледелие, и да си вземе земята. Спомням това, защото другаде при подобни случаи не стана така. Аз бих взел, напр., Германия. В 1870/1871 г. в Германия, поради войната с французите, свършила благоприятно за германците, много от градските търговци и индустриалци там спечелиха големи пари. Тъ не употребиха парите си само за своята търговия и индустрия, но станаха същевременно и големи земевладелци. Аз бих могъл да покажа още на много други примери. Това, обаче, у нас не стана. Аз го отдавам, от една страна, на трудните условия за гражданина да има земледелие, а, от друга страна, на онзи инстинкт у селянина за земя, който се продължава у него непрекъснато по едно наследство чрез неговата социална структура не, а чрез кръвта му. Наистина, в това стремление на селянина към земя, той не всеки път е имал

успех, но в всеки случай, при успех и при неуспех, той е излизал победител. Това се захвана от 1903 г.

Тук се спомена за поземелната рента. Аз малко по-другояче разбирам тоя въпрос, отколкото г. Петко Дичев.

П. Дичев (д): Аз само споменах за рентата.

Г. Т. Данаилов (д. сг): Казвам само за ясност. От 1903 г. вече цената на земята от 1 лев става 20 лева, става 30 лева, стига 100 лева златни на декаръ. Какво означава това? Появи се земната рента, която пък показва, че земята може да привлече към себе си капитала. Защото земната рента не е технически продукт на оня, който работи земята, както смъта авторът-австриец. Земната рента е обществен продукт, тя е обществено благо, което отива към земята, и която оня, който владее земята, в случая селянинът, може да вземе от общия доход на страната. Та, казвам, у нас тогава именно се появи в истинския смисъл на думата земната рента.

Ето, г. г. народни представители, как, по мое разбиране, се изгради българската селска собственост като индивидуална, като челядна собственост, свързана непременно с съществуването на една дадена челяд, не с капиталиста-землевладелец, който, както в Ромъния, може да има земята си в Плоещ, а да живее в Париж. У нас собствеността върху земята се свързва с селянина, с неговите интереси, с неговия инстинкт и, най-важно, с правилното разбиране на неговите особени социални условия.

През войните нашата страна преживя няколко моменти на тежко, неправилно развитие. Но независимо от всички тия тежки условия, земята се запази за селянина. Оная тенденция, която се прояви в земледелското правителство — свободните земи да се дават на онзи, които имат малко имоти, на малоимотните, както според мене неправилно се наричат — беше тъй също един резултат на един инстинкт: земята непременно да се запази. Защото аз не мога да кажа, че ако през войната бяхме тръгнали по друг път, голяма част от земята можеше да отиде в ржцет на капиталиста, защото тогава имаше много банкноти и беше лесно да се купуват земни имоти. Та и тоя закон, в редицата на инстинкта, който беше образувал исторически у българина, дойде да закрепи безспорно тая идея, която аз търся в развитието на нашето селско земледелско стопанство — идеята за селската индивидуална собственост.

Но селската индивидуална собственост и онази на големите чифликчи еднакво са свързани всеки път с големи задължения. На нас ни прави впечатление големото задължняване на нашите селски стопани. Въпросът се изнесе от някои от преждеговорившите, напр., от г. Маринов, затуй аз няма да се спирам в подробности. Някои нбца изнесе и г. Дичев. Затъ в стопанското развитие на народите земята се задължава най-много и най-мжно се изплащат нейните дългове. Дълговете на капиталистите в индустрията са от друго естество. Тъ са построени на базата на погасенето. Винаги индустриалецът, капиталистът изважда от печалбата си такава сума, каквато е необходима, за да погасява част от своите задължения. Селският земледелски стопанин, поради ред условия, които тук не мога да разглеждам, няма възможност да отиде от никакъв излизец, за да погасява част от своите задължения. Ако един интелигентен селски стопанин тргне към правилно развитие на своя челяден имот, той по-скоро ще задължнява, отколкото да се освобождава от дългове. Унгрия е най-добър пример в това отношение. Само едно силно спадане на цената на унгарската монета можа да освободи много от унгарските големи земевладелци от задълженията, които тб бха натрупали от преди войната. Но задълженията, за които става тук дума, са безспорно — аз казах в самото начало — от двоен характер. Един аз наричам нормални кредитни отношения и задълженията са нормални. Напр., вземете задълженията към Земледелската банка, задълженията към кооперациите, задълженията към Кооперативната банка, към популярните банки и към Съюза на популярните банки. Тъ са нормални. Срещу тях има други задължения, в публиката, ако мога тъй да кажа, в търговския свят предимно, към някои хора, които имат пари, лихвари, и тб са ненормални задължения. И права е бележката в туй отношение на г. Григоръ Василев при разглеждане на законопроекта от негова страна — и аз казвам същото, само в една по-друга форма — че докато тези официални задължения са ясни за министер-

ството, за правителството, за Народното събрание, частните задължения не са ясни. Кой от нас може да каже, че ги познава, освен по лични впечатления, лични наблюдения? Но това не характеризира явлението. Ето защо аз съмтам, че нашият Парламент, който иска да прави социални реформи, трябва непременно да се занимае с този въпрос. Аз не искам тук, като г. Григоръ Василев, една чиновническа анкета, която в юридическа форма да установи задълженията — не, то ще бъде неправилно. Аз искам една парламентарна анкета. И въпреки това на парламентаризма, Англия, никога не е направена нито една социална реформа, не е издаден нито един закон, който засяга социалните отношения, без една предварителна анкета от страна на самия Парламент. И тук на правителството се налага да помисли, по какъв начин ние бихме могли чрез една анкета да изясним въпроса за лихварството у нас, не анонимно, както Земледелската банка направи. И аз, според мене, ако Земледелската банка има една слабост в своето развитие, то е, че тя не може да се засили там, где е нейното място, а именно да разбие лихварството, да го изкорени, колкото е възможно това, въ всички случаи да работи за отстраняване на лихварството. Много нѣща се създадоха въ туй отношение, на първо място селската кооперация, но все таки този недѣлг, особено силенъ при нашия слабъ селянинъ, не може да се изкорени. И аз, безъ да говоря за задълженията на селянина къмъ частни лица, които също така са голѣми, азъ правя смѣтка, че официалнитѣ му задължения са близо 5 милиарда лева. Въ Кооперативната банка ми казаха, че задълженията на селскитѣ стопани къмъ тази банка са 500 милиона лева; тѣ миналата година са били 300 и нѣколко милиона, но поради туй, че селянинътъ не може да си плати старитѣ дългове, изведнѣжъ, както виждате, израстватъ въ двоенъ размѣръ. Ако при нормални условия тѣ разрастватъ така бързо, може да си помислите, при ненормални кредитни отношения, колко бързо разрастватъ. Азъ се помъчихъ да смѣтна, но не можахъ да добия резултатъ, който да може да се изнесе предъ Камарата. Но все таки впечатлението ми е, че нормалнитѣ задължения възлизатъ на около 5.700.000.000 л. А колко ще бъдатъ другитѣ, азъ не зная. Но тя ще бъде пакъ една значителна цифра. И натамъ всички трябва да насочимъ своята борба, и въ това отношение да помогнемъ селския стопанинъ.

Това, колкото се отнася до кредитнитѣ задължения на селското стопанство.

Вториятъ въпросъ, върху който искамъ да обърна вниманието ви — защото преждеговорившиятъ не се спрѣха на него — е въпросътъ за стопанското и социално положение на нашата селска челядь.

Г. г. народни представители! Много цифри сме слушали тукъ, въ Камарата, и сапечатани вънъ въ различни списания за туй, какво е нашето селско стопанство, какъвъ е поминѣкътъ му, какъвъ е неговиятъ инвентаръ. И азъ мога да твърдя, че тия цифри са били всѣки пътъ доста невѣрни, много малко приблизителни. И ние можемъ само сега, следъ преброяването отъ 1926 г. — въ което преброяване влиза и специалната карта, наречена карта „Ж“ — всички ще си спомните за нея — въ която се искаше отъ селскитѣ стопани да покажатъ своя имотъ, неговата величина, добитѣка си, мървия си инвентаръ и т. н. — да разполагаме съ по-точни данни. Въз основа на тия данни, които Дирекцията на статистиката още не е издала въ последна форма, но които тя разработи по пътя на тѣя наречената репрезентативна метода, т. е. съ вземане проби отъ известни мѣста, варненскиятъ професоръ Долински печати една книга, която, споредъ мене, е отъ голѣмо значение за разясняването на тия въпроси отъ нашето селско стопанство. Професоръ Долински бѣше любезенъ да ми повѣри нѣкои отъ своитѣ цифри, и азъ ще искамъ да ги изнеса предъ васъ, за да видите, че действително тѣ представляватъ единъ интересъ отъ по-голѣма стойностъ, защото са по-точни, отколкото досегашнитѣ цифри, съ които разполагаме. Както ви казахъ, даннитѣ са за 1926 г. Тогава ние сме имали стопанства: отъ 1 до 20 декара — 3.6%; отъ 20 до 100 декара — 49%; отъ 100 до 300 декара — 34.2%; ...

В. Икономовъ (раб): Работна площъ или всичко?

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Тукъ влиза онова, което селянинътъ обработва. Азъ ще се спра върху това и ще дамъ нѣколко разяснения, защото тѣ са необходими за народното представителство. Тази книга още не е излѣзла и затова не можете да я имате на ръка. Азъ имамъ ръкописа ѝ — единъ видъ монополно се ползувамъ отъ нея — ... отъ 300 до 1.000 декара — 4% и надъ 1.000 — 9.2%.

Нека не ви смущава последната цифра, защото въ нея са показани и общественитѣ фондове, фондоветѣ на училищата, на общинитѣ. Прави впечатление, като-че-ли голѣмитѣ стопанства у насъ са тѣй също значителенъ процентъ — 10% приблизително.

По първата категория до 20 декара се притежаватъ 1.608.291 декара; по втората категория — отъ 20 до 100 декара — 21.665.836 декара; по третата категория — отъ 100 до 300 декари — 15.145.599 декари; по четвъртата категория — отъ 300 до 1.000 декари — 1.777.794 декари и по петата категория — надъ 1.000 декари — 4.050.391 декари.

Срѣдно на едно стопанство отъ тия различни категории по колко декари се падатъ? Отъ категорията до 20 декари на едно стопанство се падатъ срѣдно 9.9 декари, сирѣчь близо 10 декари; отъ категорията 20 до 100 декари на едно стопанство срѣдно се падатъ 50.8 декари; отъ категорията 100 до 300 декари срѣдно на едно стопанство се падатъ 145.7; отъ категорията 300 до 1.000 декари срѣдно на едно стопанство се падатъ 400 декари и отъ категорията надъ 1.000 декари срѣдно на едно стопанство се падатъ 9.786 декари.

Какво представлява тази земя? По този въпросъ често пъти тукъ е ставало дума, и азъ ще се спра на него. Какво отношение има къмъ селянина тази земя, за която азъ тукъ ви изнесохъ цифри? Ето ви едни много характерни данни, събрани отъ тази статистика. До 20 декари количеството на земята, получена по наследство, е 73.4%; отъ 20 до 100 декари наследствената земя е 80.5%; отъ 100 до 300 декари — 77.6%; отъ 300 до 1.000 декари — 66.2% и отъ 1.000 нагоре — 7.2%.

Купена земя отъ сънаследници. Тия данни са характерни, защото отъ тѣхъ се узнава каква земя преминава въ ръцетѣ на селянитѣ. До 20 декари — 5.6%; отъ 20 до 100 декари — 5.5%; отъ 100 до 300 декари — 6%; отъ 300 до 1.000 декари — 5.6% и надъ 1.000 декари — 0.3%.

Какви са даннитѣ за земята, купена отъ други лица, не сънаследници. Значи, какъ се движи земята по частноправнитѣ отношения, взета отъ лихвари или отъ други частни лица, защото и за това ставаше дума отъ единъ преждеговорившиятъ.

Ето каква земя е купена отъ частни лица: по първа категория — 15.7%, по втора категория — 12%; по трета категория — 16%; по четвърта категория — 26.3% и по пета категория — 7.6%. Или българскиятъ селянинъ, българската челядь днесъ обработва наследствена, бащина земя кръгло 32 милиона декара. Купена отъ сънаследници — 2.300.000 декара, а купена отъ частни лица — 6.000.000 декара.

Още по-интересенъ е въпросътъ: съ своя земя ли работи селянинътъ или съ наета земя? Ето каква картина ни даватъ цифритѣ, безъ да се спирамъ нашироко. Въ България се обработва собствена земя 44.247.913 декара, а земята, дадена подъ наемъ за работа, е 2.674.680 декара, или наетата земя за работа е 5% отъ цѣлата обработваема земя.

Не би било безинтересно да кажа какво е положението другаде. Въ Англия 90.2% отъ обработваемата земя е наета земя — значи, почти всичката земя, която се работи, е наета. Въ Съединенитѣ Щати наетата земя е 27.7%; въ Франция, тая силна селско-стопанска страна, селянинътъ работи 47% наета земя; въ Дания — 7% и, както казахъ, въ България — 5%.

П. Дичевъ (д): Процентътъ на наетата земя въ България е по-голѣмъ фактически, защото още има земи въ ръцетѣ на кредиторитѣ, ако и да се обработватъ отъ дължниците, които работятъ съ тѣхъ като наематели.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Това е отбелязано въ статистиката. Наематели, които обработватъ наета земя, обработватъ 2.232.000 декара. Наематели, които нѣматъ никаква земя, обработватъ 442.000 декара. Виждате колко е малко. И най-важното е, че, споредъ изследванията на г. Долински по тая статистика, нѣмаме така нареченото верижно наемане, каквото има въ другитѣ голѣми земевладѣлчески страни, дето единъ земевладѣлецъ, единъ фермеръ взема земя отъ прямия притежателъ и я дава на други лица подъ наемъ.

Азъ имамъ доста интересни данни, но се боя, че съ това ще ви отегча. Интересна е само една цифра и ще ви я кажа — тя се отнася за инвентара. Колко добитѣкъ има едно селско стопанство въ България? Разбира се, г. г. народни представители, че туй са срѣдни цифри, и който малко-много се интересува отъ статистика, знае, че не всѣки пътъ срѣдната цифра дава картината. Срѣдната цифра е по-скоро едно указание, тя дава една съвкупна представа, но не истинската картина. Азъ съмъ билъ съ впечатление, като обикалямъ изъ страната и виждамъ сел-

скитъ чарди, че нашият селянин има много добитък, а ето въ същност какво казва статистиката: до 20 декара, се пада на едно селско стопанство едва един добитък — 0.75%; отъ 20—100 декара, се падатъ 2 добитъка; отъ 100 — 300 декара — 3.5 добитъка. (Оживление) То е смѣшно, но нѣкъде сж 4, нѣкъде сж 6, нѣкъде сж 3.

Д. Икономовъ (раб): Едъръ или дребенъ добитъкъ?

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ разбирамъ само волове и коне, работенъ добитъкъ, значи. — Отъ 300—1.000 декара се падатъ 5-6 добитъка; отъ 1.000 декара нагоре — 5 добитъка. Ако се интересувате какви категории добитъкъ има нашето селско стопанство, мога да ви кажа, че конскиятъ добитъкъ е собствено най-разпространенъ въ землевладенията къмъ 300-тъ декара. Тамъ имаме 40.5 коне отъ всички работенъ добитъкъ, когато въ стопанствата до 100 декара само 20% отъ добитъка е конски. Има една голъма разлика, както виждате.

Туй сжщо би било интересно да се разгледа, какво представлява мъртвиятъ инвентаръ. Безъ да давамъ много цифри, ще кажа следното:

П. Попивановъ (з): Тая статистика за добитъка Вие изчислявате върху общата работна площ — така ли?

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ имамъ такива цифри, но не Ви ги давамъ.

П. Попивановъ (з): Нѣмате ли цифри, за да ни кажете, стопани съ земя до 20 декара по колко добитъкъ иматъ на стопанство?

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ желая да Ви отговоря, защото тоя въпросъ не е напълно уясненъ и въ нашата статистика. Когато ви казвамъ „до 20 декара“, недейте разбира, че у насъ земята е парцелирана така, че ние имаме толкова земледѣлци, които иматъ много малко и негодна земя. До 20 декара се разбира така — извинете за примѣра — напр., азъ имамъ 10—15 декара лозя, останали отъ баша ми, и, безъ да бжда никакъвъ селски стопанинъ, упоменатъ съмъ и азъ въ числото на тѣзи, които иматъ до 20 декара земя; па и мнозина такива, особено въ градоветъ, които притежаватъ по нѣкое парче земя, влизатъ въ тази категория. И заради туй виждате, че тамъ добитъкътъ е малко. Но тамъ, дето земята е сѣрѣдото-чена, тамъ и добитъкътъ сравнително е повече.

А. Циганчевъ (з): Вие, г. професоре, имате ли данни, притежаващитъ земя до 20 декара какви задължения иматъ и какви задължения иматъ притежаващитъ до 100 декара? И да направите сравнение съ Америка!

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Това именно и азъ бихъ желалъ да направя, но азъ не ще се спирамъ много на цифри, защото времето ми ще изтече, а има да се развиватъ много въпроси. Обаче азъ ще си позволя да кажа още една цифра и ще свърша.

А. Циганчевъ (з): Интересно е да се знае кои какви задължения иматъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Това азъ трѣбва да го изуча.

Сега, ако сравнимъ — забележете промѣната, която е станала въ селското стопанство — мъртвия инвентаръ на 1906 г., като го вземемъ за 100, съ инвентара презъ 1926 г. тогава оралата сж били 135 — значи, числото на оралата е израснало; плуговетъ сж били 358 — значи, три пѣти повече, отколкото сж били по-рано; вѣячкитъ сж били 283 — значи, три пѣти повече; жтвзржкитъ сж били 578 — значи, 6 пѣти повече, отколкото сж били по-рано. Тукъ имамъ много други цифри, които бихъ могълъ да ви посоча, но ще ги изостаза.

Най-сетне, понеже говоримъ за челядното стопанство, обръщамъ вниманието ви на наемния трудъ, какъвъ процентъ взема той по отношение на работника, истински селянинъ въ своето домоцалие. И ето ви нѣкои цифри: въ България наемниятъ трудъ съставлява 1.3% отъ работната ржка на селското стопанство, изобщо вземено, когато въ Англия наемниятъ трудъ е 50.6%, въ Белгия — 36%, въ Германия — 28%; или, съ други думи, между 2.540.000 селски работници, селски стопани, лични работници въ своето домакинство, имаме всичко на всичко 32.850 наемни работници. Както виждате, тая цифра изяснява положението.

Тукъ бихъ искалъ да ви дамъ и малко цифри за брутниятъ доходъ. Брутниятъ доходъ — който е много важенъ

при смѣткитъ, които ние ще правимъ тукъ или въ комисията — на българското селско стопанство съ земя до 20 декара е 2.020 л. на декаръ.

П. Попивановъ (з): То не може да бжде.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Недейте се смущава. Тукъ сж лозята, тукъ сж тютюнитъ.

П. Попивановъ (з): Ако е тѣй, всички ще станатъ земледѣлци.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Е добре, но това го дава статистиката.

П. Попивановъ (з): За коя година е тая статистика?

А. Циганчевъ (з): За 1926 г.!

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ зная хора, които даватъ подъ наемъ бостанитъ си, зеленчуковитъ си градини, отъ които взематъ само наемъ около 2.000 л. на декаръ. Но, както и да е. — До 100 декара земя, брутниятъ доходъ е 873 л. на декаръ; до 300 декара земя, брутниятъ доходъ е 622 л.; до 1.000 декара земя, брутниятъ доходъ е 612 л. Както виждате, колкото стопанството е по-голѣмо, брутниятъ му доходъ на декаръ намалява.

Ако вземемъ Швейцария, ще видите, че тамъ за най-малкитъ категории землевладение — отъ 3—5 хектара — брутниятъ доходъ е 1.000 л. на декаръ; отъ 5—10 хектара — 841 л.; отъ 10—15 хектара — 767 л.; отъ 15—30 хектара — 694 л., и отъ 30 хектара нагоре — 594 л. Значи, и въ Швейцария доходътъ на декаръ въ голѣмитъ землевладения почти се приравнява къмъ тоя у насъ.

Въ Дания, наопаки, брутниятъ доходъ отъ декаръ земя е голѣмъ, забележителенъ. При землевладение до 11 хектара, брутниятъ доходъ на декаръ е 5.005 л.; при 11—22 хектара — 3.395 л.; при 22—33 хектара — 3.521 л.; при 33—55 хектара — 3.129 л.; при 55—110 хектара — 2.695 л., и при повече отъ 110 хектара — 1.932 л.

А. Аврамовъ (з): Г. професоре! Ако дойде нѣкой селянинъ да чуе каква статистика се чете, той ще ни се смѣл! Оня, който има 20 декара днесъ, той фактически мре гладенъ.

А. Циганчевъ (з): Г. професоре! Кажете защо е намаляла доходността на земята.

П. Стоевъ (раб): Не само при 20 декара, а и при 50 декара пакъ мре гладенъ.

А. Аврамовъ (з): Разбира се. — Крива е статистиката Ви, г. професоре.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Г. г. народни представители! Азъ разбирамъ вашето съмнение; ...

А. Аврамовъ (з): Нѣма въпросъ за съмнение; това е фактическото положение.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): ... ако вие изказвате такава, то е въз основа на вашитъ лични наблюдения.

Нѣкой отъ сговориститъ: (Къмъ земледѣлцитъ) На декаръ колко се пада, а не на стопанство — туй е важно.

П. Панайотовъ (нац. л): Цифритъ, които изнася г. Данаиловъ, сж за 1926 г.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Виждате, какво ви казва г. Панайотовъ — че цифритъ сж за 1926 г.

А. Аврамовъ (з): Даже и за 1926 г. да сж ... — Ти имашъ 10 декара работна земя и 10 декара орница. 10 декара — по 12 крини на декаръ, направете смѣтка какво излиза.

Председателствуващъ Н. Захариевъ: (Звъни) Моля, г. Аврамовъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ искахъ да ви дамъ нѣколко цифри, взети отъ нашата официална статистика. Това е тая. Азъ я смѣтамъ на всѣки случай за много повѣрна, отколкото она, която сме имали досега. Защото тя е добита следъ едно преброяване на населението, съставена е въз основа на специални карти, гдето всѣки е отбелязвалъ своя имотъ, добитъкъ, инвентаръ и т. н. —

Азъ също ви отбелязахъ нѣколко цифри, които показватъ какво е количеството на земята, която притежава нашето селско стопанство. За това последното азъ ви говорихъ, че е нарастнало благодарение на своя трудъ, на своята енергия, и съ постепенно изкупване и прикупване на земя. Азъ ви казахъ, че тия цифри сж срѣдни. Отъ тѣхъ мѣчно може да се направи заключение за дадено индивидуално стопанство, и който иска да ги вземе като една дадена монета, може да попадне въ грѣшки и ще се явяватъ съмнения, каквито се явяватъ. Но за мене е характерно да изтъкна тукъ, че най-големиятъ процентъ стопанства у насъ сж тия съ 50 декара и че сравнително по-малкѣтъ процентъ сж тия съ 145 декара, които ние бихме нарекли силни стопанства. Онѣзи отъ 300 декара нагоре азъ не ща и да ги засегна.

Въ всѣки случай, отъ изложеното до тукъ отъ менъ, впечатлението е, че българскиятъ селянинъ, при всичкитъ тежки условия, при които се намира, при всичкитъ кризи, които е прекаралъ и прекарва, при задълженията, които е ималъ и има, е успѣлъ да запази своята земя. И нашата задача тукъ отсега нататкъ, щомъ искаме да законодаствуваме въ туй отношение, трѣбва да бжде да му помогнемъ — не да му прѣчимъ — като обединимъ силитъ си, за да му помогнемъ да запази стопанството си, да стѣпи здраво на нозетъ си, да запази той, както се каза преди менъ тукъ, своето стопанство здраво, стабилно. Разбира се, за запазването му има много прѣчки и между тѣхъ на първо мѣсто е тѣй наречената криза, за която се говори у насъ. Падането на ценитъ много пѣти е служило като основа на нашитъ разсуждения и е било издигано и слагано като аргументъ, но азъ ще се спра както на него, така и на другитъ въпроси, свързани съ кризата, като ще застъпя малко по-други разбирания, отколкото досега тукъ изнесенитъ.

Преди, обаче, да сторя това, искамъ да обърна вниманието ви върху туй, че действително ние трѣбва да се намѣсимъ по законодателенъ редъ за запазването на онуй, което селянинътъ е извоювалъ досега самъ, съ свои срѣдства, съ свои сили. Защото у насъ има много мѣстни условия, които прѣчатъ за запазването на земята въ туй положение. Споредъ мене, г. Гичевъ се показа много недемократиченъ, излѣзе съ много крайни разбирания. Наистина, законътъ за наследствата трѣбва отново да бжде разгледанъ и чрезъ него трѣбва да се даде възможностъ на селското стопанство да не се раздробява, но този законъ въ никой случай не би могълъ да бжде преобразенъ така, както г. Гичевъ предполага, защото тогава ще се върнемъ къмъ срѣдновековното, феодалното стопанство.

П. Стояновъ (д.): Къмъ майората.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Да, къмъ майората, фидеикомиситъ и т. н. — нѣща, които днесъ модернитъ отношения не могатъ вече да търпятъ. Но азъ казвамъ, че въ туй отношение трѣбва да се обърне внимание и да се намѣрятъ срѣдства, щото раздробяването на земята да става сравнително по-бавно, толкова повече, че въ България има и другъ единъ въпросъ, извънредно мъченъ за насъ, друга една социална проблема, която тежи, преди всичко, на селото. Това сж ражданията. Ражданията у насъ сж били, пъкъ и днесъ сж, най-големъ въ сравнение съ всички културни страни, които ни заграждатъ, а именно около 40 на хиляда. Наистина, презъ последнитъ години, 1926 и 1927, се забелязва едно спадане на ражданията у насъ, които сж 33—35 на хиляда. Все пакъ, това е голѣмо число хора, които се явяватъ на свѣта у насъ и които искатъ условия за своето съществуване. И, като вземете предъ видъ, че това се отнася за селското стопанство, като вземете предъ видъ, че тамъ населението расте все по-силно и по-силно, то заключението не може да бжде друго, освенъ че се прибѣгва къмъ едно раздробяване на селското стопанство. Ето една задача на законодателя — какъ може да се действува, щото туй раздробяване да не настава поне въ такива размири, както го забелязваме у насъ. Отъ една страна, нашето население расте неограничено, както се казва въ науката; отъ друга страна, ние имаме земя, която е ограничена въ своитъ размири — тия два елемента, не еднакво силни, се борятъ. Тогава законодателятъ има за задача да се намѣси.

Моята идея тукъ е, че този законопроектъ трѣбва непременно да бжде допълненъ, или да получи едно разширение въ този смисълъ — за запазването на българското стопанство. Преди, обаче, да поставя тази мисълъ, искамъ, г. г. народни представители, да обърнатъ вниманието ви върху това, че при такива голѣми и сериозни проблеми не бива Парламентътъ да работи слѣпшиката, не бива

да се явяватъ тукъ такива разногласия, каквото бѣше това по отношение на срѣдния доходъ отъ единъ декаръ. Парламентътъ трѣбва да знае точно положението.

Ето защо тукъ тѣй също, споредъ мене, се налага една сериозна парламентарна анкета, за да се избрани единъ типъ на българско селско челядно семейство. Това трѣбва непременно да стане. Инакъ, азъ ще бжда на едно мнение, г. Петко Дичевъ ще бжде на друго мнение, ...

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Позволете да Ви запитамъ,

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): ... а Вие, г. докторе, ще бждете на трето мнение.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): А колко време ще се изгуби въ такава анкета? По-интересно е да кажете мѣркитъ, които препоръчвате.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Ние ще продължимъ законодателството си. Азъ не искамъ да ви кажа да го спрете, но въ всѣки случай трѣбва да се захване да се работи и да се изучава.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Не само да захванемъ, а да свършимъ работата — споредъ мене, това е по-важно. Защото, ако назначимъ комисия и пратимъ въпроса да се изучава две-три години, кѣде ще му излѣзе краятъ?

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ не разбирамъ това.

А. Циганчевъ (з): Вие казвате, г. професоре, че законопроектътъ трѣбва да се разшири. Въ какъвъ смисълъ, какъ, кѣде да се разшири?

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Това е по-интересно да ни кажете, по кои пунктове какъ смѣтате да се разшири, конкретно, ясно, категорично. Това е по-интересно. Да се каже само, че законопроектътъ е недостатъченъ, това нищо не означава. И азъ съмъ съгласенъ, че е недостатъченъ въ нѣкои отношения. Кажете кѣде трѣбва да се разшири.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ казахъ, че тукъ не мога да се спирамъ на подробности. Законопроектътъ ще отиде въ комисията и тамъ ще говоримъ по отдѣлнитъ членове. Тукъ вие не можете да искате да ви кажа една рецепта за всички въпроси. Тия въпроси не се решаватъ така.

А. Буковъ (з): Какво ни интересува анкетата, която щѣла да установи частнитъ задължения, когато селянитъ не могатъ да плащатъ и тия нормални задължения къмъ разнитъ банки?

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Вие виждате, че нормалнитъ задължения се изключватъ отъ законопроекта.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Тамъ е единъ въпросъ. Защо не ги засѣга?

А. Циганчевъ (з): Земледѣлецътъ е ликвидиралъ съ задълженията си — той вече нѣма намѣрение да ги плаща, защото въ този моментъ не може да си купи насѣщния хлѣбъ!

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ развивамъ въпроситъ тѣй, както законопроектътъ ги е поставилъ, тѣй, както ги разбирамъ. Вие можете да имате други идеи — ще си ги кажете.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Споредъ Васъ, трѣбва ли да бждатъ засегнати тия нормални задължения — както Вие ги наричате — и какъ да се засегнатъ?

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ моля още малко търпението ви. Ще обърна само за единъ моментъ вашето внимание върху въпроса тѣй, както азъ го схващамъ, толкова повече, че ми се задаватъ въпроси отъ страна на г. г. народнитъ представители.

Моето мнение е, че свѣтовната криза — не се наемамъ да я очертая тукъ, предъ васъ, въ една свършена форма и да я разреша — има много по-други страни, и тамъ ще бжде въ бжде нещастieto на земледѣлското стопанство. Позволете ми да развия нѣколко мисли, за да видите какви сж моитъ положения.

Каза се, че свѣтовната криза произлизала отъ репарационнитъ плащания, отъ липса на равновесие въ бюджетитъ. Никой не може да излѣзе срещу това. Но когато говоримъ за репарационни плащания, като причина на

кризата, азъ бихъ искалъ да си зададете въпроса: ами Англия, която не плаща репарации, защо се намира въ по-голяма криза отъ Германия? И безъ да продължаваме по-нататъкъ — за измѣстване на стопанскитѣ центрове и т. н. — азъ искамъ да спра вниманието на народното представителство върху една мисль, която тукъ още не е изнесена и която, споредъ мене, трѣбва да се има предъ видъ при разрешението на всички тѣзи въпроси, които се слагатъ за практическо разрешение. Земледѣлската криза, г. г. народни представители, тази, която ние наричаме криза на падане ценитѣ на земледѣлскитѣ произведения, когато трѣбва да я охарактеризираме, не бива да се ограничаваме само съ това бързо падане ценитѣ на земледѣлскитѣ произведения. Земледѣлската криза, споредъ мене, е резултатъ на единъ особенъ моментъ...

Т. Бошнаковъ (з): На една лоша политика, на едно лошо управление.

Г. Т. Данаиловъ (д. ср): Може и това да бѣде, но управлението на цѣль свѣтъ не е лошо, като нашето. — Днешната земледѣлска криза е резултатъ на особени...

Т. Бошнаковъ (з): На лошото управление на Сговора и лошата политика на бившия министъръ Димитъръ Христовъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. ср): Ако искате съ закачки да решавате тия въпроси, то е друго.

Т. Бошнаковъ (з): Но това е истина, г. професоре! Ние сме го изпитали на собствения си грѣбъ.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Това го казва даже и отговорниятъ министъръ на финанситѣ. Три четвърти отъ кризата, казва, се дължи на това.

Х. Родевъ (нац. л): Азъ бихъ молилъ да изслушаме мнението на г. Данаилова. Нека го оставимъ да се изкаже!

Председателстващъ Н. Захариевъ: Дайте възможност на оратора да се изкаже!

Г. Т. Данаиловъ (д. ср): Азъ бихъ обърналъ вниманието ви върху единъ особенъ моментъ, който ще тежи, каквото и управление да има въ България, върху българското земледѣлие.

П. Стоевъ (раб): Съ изключение на болшевишкото управление.

Г. Т. Данаиловъ (д. ср): Споредъ мене, земледѣлската криза произлиза отъ обстоятелството... (Възразения отъ земледѣлцитѣ)

Азъ всетаки смѣтамъ, че се намирамъ между другари, културни хора, които ще ми дадатъ възможностъ да се изкажа. Вие можете да ме критикувате и да ме унищожите, туй е ваше право, но азъ смѣтамъ, че така не може да се процедира въ единъ Парламентъ, особено по сериозни въпроси.

Земледѣлската криза произлиза отъ голѣмия фактъ, че капитализмътъ прониква въ селското стопанство. Който желае да вникне въ тая мисль, ще си изясни много въпроси. Споредъ моето разбиране, днесъ въ XX вѣкъ, ние се намираме при условията, при които се намираше занаятчийското стопанство въ началото на XIX вѣкъ, когато капитализмътъ, прониквайки въ индустрията, унищожилъ еснафитѣ, които не си служеха съ свършената техника. Въпросътъ е много голѣмъ и азъ не искамъ да се спирамъ върху него и ви отнемамъ времето, азъ искамъ само да обърна вашето внимание, че, споредъ моето разбиране, кризата произлиза отъ обстоятелството, че капитализмътъ прониква въ земледѣлието.

А. Циганчевъ (з): Т. е. заробва го.

Г. Т. Данаиловъ (д. ср): Капитализмътъ прониква въ земледѣлието въ този смисль, че сръдствата за производство въ земледѣлието коренно се преобразуватъ. Ние, теоритичитѣ, едно време смѣтахме, че въ селското стопанство е невъзможно да се въведатъ машинитѣ въ такава степенъ, както въ индустрията, невъзможно е да се приспособятъ трудътъ и много други още условия, както въ индустрията, за да може да се добие единъ продуктъ поевтинъ, защото смѣтахме правилно, че повечето капиталъ въ селското стопанство прави по-скѣпи продуктитѣ и по таквъ начинъ прави оня стопанинъ, който употребява

повече капиталъ, неконкурентноспособенъ. Но условията на техниката, икономическитѣ отношения се измѣниха и днесъ ние се намираме при условия, че капиталътъ прониква въ земледѣлското стопанство, чрезъ по-усъвършенствувани и поевтини машини, чрезъ изкуствения торъ, който се добива отъ една свършено безплатна материя, каквато е въздухътъ, като поевтиняването на тора дохожда да парира онзи законъ, който ние въ икономиката наричаме законъ за намаляващия се добивъ отъ почвата, и старата класическа школа като че ли трѣбва да се откаже отъ своето разбиране въ това отношение. Г. г. народни представители! Капитализмътъ сега, презъ XX вѣкъ, прониква въ земледѣлието до такава степенъ, што онова селско стопанство, което има стари методи на работа, като нашето, ще се намѣри къмъ селското стопанство на капиталистичнитѣ страни, на примѣръ на Германия и Америка, въ сѣщото отношение, както едно време еснафството и занаятчийството се намѣри къмъ индустрията. И понеже ми поставятъ въпроса, мога да отговоря само така: нашата задача трѣбва да бѣде, съ всички сръдства, които ни дава науката, да подкрепимъ нашия селянинъ; отъ една страна, земята да се запази само въ ржцетъ на една жизнеспособна селска челядь, отъ друга страна, да дадемъ възможностъ, што отъ тая земя, 40 или 50 декара, които притежава едно селско стопанство у насъ, да се добие повече. Азъ знамъ, че тутакси ще ми се възрази: при тѣзи низки цени не бива да се добие по-голямо количество продукти. Но азъ поддържамъ, че тѣзи низки цени сѣ временно явление; икономиката на производството или ще се изравни къмъ низкитѣ цени или низкитѣ цени ще измѣнятъ своята база и ще дадатъ възможностъ на оня, който произвежда въ селското стопанство, да може да работи при тия низки цени. Ето задачата. Тя не се постига съ едно бързо написание на една рецепта. Затуй азъ казвамъ, че въпросътъ трѣбва да се разглежда въ неговата пълна ширина.

Но азъ не ща да свърша, безъ да обърна вниманието ви върху това, че кризата произлиза още и отъ други нови обстоятелства, които ако взема да зачекна, боя се че ще помислите, че съмъ съ иѣкаво особено настроение, азъ, обаче, не мога да не ги засегна.

Въ началото на XIX вѣкъ, когато се появи капитализмътъ, работникътъ бѣше безправенъ, работникътъ страдаше, работникътъ измираще, на него не се обръщаше внимание. XIX вѣкъ е вѣкъ на едно ново развитие на човѣшкитѣ отношения. Нѣма защо държавникътъ да си затваря очитѣ, ако иска да управлява. При новото развитие на човѣшкитѣ отношения работничеството не само израстна, както искаха Карлъ Марксъ и Фердинандъ Ласалъ, като отдѣлна класа или като отдѣлна група въ човѣшкото, която защитава своя интересъ, но израстна и като сила. Въ много държави работницитѣ управляватъ. Азъ бихъ казалъ, че навредъ почти тѣ се мѣсятъ въ свѣтовната сѣдба. Като резултатъ на това израстване на работничеството, забележете добре, държавата днесъ има единъ много по-другъ бюджетъ, отколкото презъ XIX вѣкъ. Днесъ въ държавния бюджетъ се вписватъ и суми за безработица, и суми за социални застраховки, които сѣ много повече отъ сумитѣ, които се вписватъ за чиновници. Отъ тамъ е и кризата въ Англия.

П. Стоевъ (раб): У насъ се предвиждатъ суми, г. професоре, за бой на работницитѣ, а не за безработни. (Оживление)

Председателстващъ Н. Захариевъ: Моля. Срамота е!

А. Буковъ (з): Той не говори за България.

Г. Т. Данаиловъ (д. ср): Азъ не говоря за България. Азъ ви казвамъ ония моменти, които трѣбва да се иматъ предъ видъ, когато се разглеждатъ тѣзи въпроси. Държавниятъ бюджетъ на културнитѣ държави вече не е онова, което бѣше преди 10 или 20 години — бюджетъ за чиновници и войска; държавниятъ бюджетъ днесъ има вече социаленъ характеръ, наложень, отъ който не може да се откаже. Тамъ е затруднението на голѣмитѣ, на културнитѣ страни. Виждате, че най-богатата страна — това не може да се откаже — Англия, се превива предъ единъ таквъ бюджетъ. Америка още упорствава, но тѣзи отъ васъ, които сѣ чели последнитѣ броеве на „La republique“, кждето се описва какво е положението тамъ, дето искатъ съ частни помощи да помогнатъ на работницитѣ, знайтъ, че и тамъ даже искатъ да се предвидятъ суми въ бюджета за безработнитѣ.

Естествено е, трѣбва да бждемъ внимателни къмъ всички тѣзи важни моменти, да не си затваряме очитѣ.

Азъ давамъ значение на този законопроектъ; азъ казахъ, че ние се присъединяваме къмъ него и ще съдействуваме за нѣкоя изправление въ него — нѣма да се спирамъ сега върху подробноститѣ — но отъ държавника се иска да не си затваря очитѣ, да не смѣта, че съ такъвъ единъ законопроектъ могатъ да се разрешатъ голѣмитѣ проблеми, които тежатъ и на насъ, Парламента, и на правителството.

Азъ бихъ отишълъ по-нататъкъ и бихъ казалъ, че държавникътъ днесъ, който и да е той, е предъ затруднение. Едно време ние се намирахме при много по-други условия на човѣшки отношения. Едно време Джонъ Стюартъ Милтъ, голѣмъ английски икономистъ, казваше на фабрикантитѣ: „Недейте стоя на базата на патриархалнитѣ отношения на вѣнатиинството, защото работницитѣ ще взематъ инициативата въ своитѣ рѣше; вземете вие инициативата“. То бѣше старото християнство — дайте милостиня, дайте помощъ. Азъ трѣбва да призная, че днесъ се намираме предъ нова религия, дето работникътъ ви казва открито: „Азъ самъ ще си го взема, ако не ми го дадешъ“. Това сѣ проблемъ и за нашето селско стопанство отъ много голѣмо значение. На нашия селянинъ трѣбва да му дадемъ възможность да се развива съ своята челядъ правилно и що годе удовлетворително. Азъ зная, че неговиятъ животъ е тежкъ, че той не може да бѣде обсипанъ съ благоденствие на всѣка стѣпка, и затова, толкозъ повече, трѣбва да му дадемъ на помощъ.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Това се казва гола теория.

А. Циганчевъ (з): На практика точно обратното вършите.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ съмъ повечето теоритикъ и се мъча да се приспособя къмъ практическия животъ.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Не ни интересува теорията, а практиката.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Не мога да имамъ вашитѣ разбирания, и нѣма защо да искате да имамъ вашитѣ разбирания. Това не е правилно, пъкъ и не е прилично.

Т. Бошнаковъ (з): Насъ ни радва, че сте разбрали, че трѣбва да се направи нѣщо за селото, но, за жалость, много късно.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Който се е родилъ по-късно, по-късно ще работи.

Много съжалявамъ, че не ми позволихте да развия моитѣ мисли, както азъ разбирамъ и както съмъ си ги начерталъ, и да покажа моето участие и съдействие въ този голѣмъ въпросъ, заедно съ ония другари, отъ срѣдата на които азъ излизамъ. Въ всѣки случай, както заявихъ въ началото, законопроектътъ ще трѣбва да бѣде гласуванъ, разбира се, съ нѣколко подобрения и поправки, върху които ще има да се спремъ, относно конкордата, неговитѣ размѣри и особено относно прехвърлянето на задължения на частни хора върху Земледѣлската банка и тя да стане отговорна за тѣхъ. Земледѣлската банка би могла да приеме тия задължения, но трѣбва да се засиятъ нейнитѣ срѣдства. Иначе въпросътъ остава неразрешенъ. (Ржкоплѣскания отъ сговориститѣ)

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Това искаме ние — да кажете какъ да засилимъ срѣдствата на банката, какво да направимъ.

Председателствуващъ Н. Захариевъ: Има думата народниятъ представителъ г. Момчо Дочевъ.

М. Дочевъ (д. сг): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Азъ считамъ, че докато въ двѣтѣ речи, които днесъ се произнесоха въ Парламента по законопроекта, сложенъ на дневенъ редъ — тази на г. Петко Дичевъ, единъ старъ общественикъ, компетентенъ по материята, която се засѣга въ законопроекта, и тази на уважаемия г. проф. Данаиловъ, единъ отъ най-старитѣ икономисти у насъ — въпросътъ бѣ засегнатъ въ неговата теоритична страна, на мене се налага да засегна повечко практическата страна на въпроса.

Г. г. народни представители! Съ този законопроектъ, както и съ законопроекта, който току-що ни се раздаде, за облекчение на длъжницитѣ, нашето правителство ни сезира съ доста важния въпросъ на деня — азъ бихъ казалъ комплексъ отъ въпроси за кредита у насъ и за нашата обща задлъжнѣлость.

Азъ трѣбва да констатирамъ, че задлъжнѣлостьта у насъ е едно общо явление. Преди всичко задлъжнѣла е нашата държава. Нейнитѣ задължения къмъ странство, както ви е известно, възлизатъ на повече отъ 22 милиарда лева. Нашата държава, както ви е известно, търси изходъ отъ тѣй създаденото положение отъ нейната задлъжнѣлость и затуй се обръща къмъ носителитѣ на облигации, особено отъ нашитѣ предвоенни заеми, съ предложение за девалоризация на тия заеми, което ще рече съ предложение за отстъпки. Тази задлъжнѣлость на нашата държава се дължи...

А. Буковъ (з): На вашето управление.

М. Дочевъ (д. сг): ... на нашето 50-годишно съществуване като модерна държава, която имаше да решава голѣмитѣ проблеми за своето стопанско и държавно издигане. Тя трѣбваше да развие мрежата на съобщенията, тя трѣбваше да построи желѣзницитѣ, пошитѣ, телеграфитѣ, пристанищата, тя трѣбваше да изгради военната мощъ на нацията. И направенитѣ задължения — нѣма да се спирамъ въ подробности — изиграха своята роля. Не можеше, г. г. народни представители, този прогресъ, който българската нация и българското народно стопанство направиха въ продължение на 50 години, да бѣде за смѣтка и да легне на плещитѣ на едно поколение. Правило не само у насъ, но и навсѣкжде е, че това можеше и трѣбваше да стане и за смѣтка на грядущитѣ поколения.

На второ мѣсто, задлъжнѣло е нашето национално стопанство заради това, защото то, взето въ неговата цѣлость, и днесъ си услужва въ голѣма степенъ съ чужди капитали, които носятъ своята рента и своя дивидендъ и които се изнасятъ въ странство.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Българското национално стопанство не си услужва съ чужди капитали, ами служи на тѣхъ, защото е икономически обсебено. Сега е така.

М. Дочевъ (д. сг): Г-да! Нашата износна търговия се обслужва предимно, ако не изключително, отъ чужди капитали; нашата вносна търговия тоже се обслужва отъ чужди капитали. Азъ и другъ пътъ съмъ цитиралъ думитѣ на бившия министъръ-председателъ г. Андрея Ляпчевъ, който въ една своя речъ изтъкна пасивния характеръ не само на нашата износна, но и на нашата вносна търговия. Той каза, че у насъ търговията съ всички стоки, като започнете отъ заешката кожа и свършите съ царевичата и тютюна, се обслужва отъ чужди капитали. Стокитѣ, които ги виждаме натрупани въ нашитѣ търговски магазини, въ нашитѣ търговски къщи, въ голѣма степенъ сѣ стоки, изпратени на консигнация. Нашето народно стопанство, следователно, нѣма достатъчно свои собствени капитали, то си служи съ чужди такива, и послѣдствията, естествено, нѣма да бѣдатъ благоприятни за него. Азъ бихъ могълъ да ви цитирамъ точни цифри, но за да не отвлечамъ вашето внимание съ цифри, ще ви кажа само, че въ годинитѣ 1928/1929 отъ България сѣ изнесени чрезъ Народната банка, въ формата на дивиденди на чуждитѣ капитали, вложени въ нашата търговия, въ нашата индустрия, и въ форма на лихви, които носятъ чуждитѣ капитали, вложени въ чуждитѣ банки въ България, надъ единъ милиардъ лева.

Нѣкой отъ земледѣлцитѣ: За колко време?

М. Дочевъ (д. сг): За една година.

А. Циганчевъ (з): Върху какъвъ капиталъ?

М. Дочевъ (д. сг): И ако вие прибавите къмъ тая цифра туй, което ние ежегодно изнасяме за лихви и погашения на държавни задължения, които надхвърлятъ тоже милиарда, ние ще дойдемъ до печалната констатация, която азъ съмъ ималъ честта тукъ и други пътѣ отъ тази трибуна да направя — че отъ България ежегодно се изнасятъ, въ тѣзи две форми, надъ 2 милиарда лева, или близо 100 милиона златни лева. И затова, почитаеми г-да, въ години като миналата и настоящата, когато нашиятъ търговски балансъ е активенъ, нашиятъ платеженъ балансъ е пасивенъ. Може една Франция, която е пласирала стотици милиарди свои срѣдства навсѣкжде въ свѣта, да има единъ пасивенъ търговски балансъ, обаче нейниятъ платеженъ балансъ се явява активенъ.

За да допълня картината на общата задлъжнѣлость, азъ ще подчертая единъ фактъ, който трѣбва да бѣде известенъ на народното представителство, а именно, че повече отъ 30% отъ инвестираниитѣ въ нашата индустрия капитали сѣ отъ чуждестраненъ произходъ.

И. Куртев (нац. д): Повече сѣ.

М. Дочев (д. сг): При тази мрачна картина на общата наша задължителност, трѣбва да подчертаемъ — защото това е темата, която ни занимава — задължителността на българското земеделско стопанство. Къде задължителността е по-голяма и къде задължителността е по-малка, това не е важно; важно е, че това е едно общо явление. Но трѣбва да подчертая, че задължителността на нашето земеделско стопанство тоже взема застрашителни размѣри. И азъ съмъ тамъ, че срещу тази задължителностъ ние трѣбва да излеземъ смѣло съ мѣрки по-решителни, които азъ въ последствие ще предложа.

За да ни бѣде картината по-ясна, г-да, на насъ, като законодатели, азъ трѣбва да ви кажа, че днесъ, по отношение на Земледѣлската банка, българското село не дължи повече, отколкото въ 1911 г. Разгърнатите отчети на Земледѣлската банка — азъ имамъ тукъ единъ такъвъ, който е по-подробенъ, юбилейния отчетъ за 1929 г. — и вие ще видите, че Българската земеделска банка е плащала въ 1911 г. въ българското село кръгло 160.000.000 златни лева. Също такъвъ пласментъ тя има къмъ края на 1929 г., респективно 1930 г., а азъ мога смѣло да кажа, че и днесъ той е такъвъ, защото положението не се е измѣнило.

Остава неизвестниятъ въпросъ, който се повдигна отъ първия до последния ораторъ г. проф. Дананловъ, за задължителността на българското село къмъ другитѣ банкови кредитни институти и частни лица, изключая Земледѣлската банка. Може ли да се каже, че днесъ българското село е задължило къмъ тѣзи трети лица — ако мога така да кажа — повече, отколкото въ 1911 г.? Г-да! Проучвания нѣма. Азъ бихъ казалъ, че нѣма и време за проучвания. Тукъ азъ не съмъ съгласенъ съ идеята да стане нѣкакво проучване. Шомъ този законопроектъ стане законъ и се приложи, само по себе си ще стане и това проучване. Но азъ съмътамъ, че Земледѣлската банка, която чрезъ земеделскитѣ кооперации, кредитирани отъ нея, проникна доста много въ селата, заедно съ популярнитѣ банки измѣсти на много мѣста частния капиталъ и специално частния лихваръ. Днесъ Земледѣлската банка е по-близо до българското село, отколкото е била презъ 1911 г. Това ще ви каже и управата на Земледѣлската банка. И ако правя азъ това сравнение, г-да, то не е за да кажа, че днесъ българското село не е задължило — не; азъ искамъ да се знае истината и да подчертая друга една мисль — не сѣ задълженията, които, въ своя абсолютенъ размѣръ, тежатъ върху българското село или върху българското земеделско стопанство. Тежкото е намалената платежоспособностъ на земеделското стопанство.

Г. П. Генев (р): Това е същественото, това е важното.

М. Дочев (д. сг): Това е, което тежи днесъ. Или, изразено съ други думи: дайте, г-да, да върнемъ тѣзи цени на земеделскитѣ произведения, които тѣ имаха къмъ 1928 г., и вие ще видите, че цѣлнитѣ този проблемъ, който насъ ни интересува и занимава — и сѣ право трѣбва да ни интересува — ще излезе отъ нашата общественостъ. Тежкото е, че задълженията сѣ правени при 6 л., дори при 7 л. кгр. пшеница, а сега трѣбва да се плащатъ при 2 л. кгр. Тежкото е — и азъ ще се спра на този въпросъ — че въ 1929 г., есента, Българската земеделска банка раздала на околнитѣ, въ които имаше измръзване, семе по 740 л., ...

И. п. Рачев (з): По 9 л.

А. Циганчев (з): И то сръбско жито!

М. Дочев (д. сг): ... а днесъ този дългъ трѣбва да се плаща съ 2 л. кгр. пшеницата или, както съ Дирекцията за храноизноса успѣхме да го вдигнемъ — съ 3 л.

А. Циганчев (з): Кой управляваше тогава?

М. Дочев (д. сг): Г-да! Азъ въ случая не искамъ да правя партизанство; можете да прекъсвате колкото щете, мисльта си нѣма да загубя, но ще загуби темата, която ни интересува.

А. Циганчев (з): Мисльта Ви е много права, но отъ това семе, което се даде по 7 л., изникна само 25% и не даде абсолютно никакви резултати.

М. Дочев (д. сг): Азъ съмъ говорилъ по въпроса за сръбското жито въ Камарата и затуй не искамъ да се връщамъ на него. — Така че затова сѣ тежки задълженията на

българското село и тамъ е тежестта на проблемата. И, г-да, не трѣбва да си правимъ илюзии — азъ съмъ убеденъ, че почитаемииятъ министъръ на земеделството не си прави такива — че съ законопроекта, който ние разглеждаме и който може да се прокара, че се разреши кредитниятъ въпросъ у насъ по отношение на селското земеделско стопанство. Ако кризата продължава, ако ценитѣ на земеделскитѣ произведения — не само на ърненитѣ храни, но вече на земеделскитѣ произведения отъ животински произходъ — сѣ все така низки, азъ не зная какъ ще се изплащатъ тѣзи задължения, дори намалени съ 30, 40 или 50%. Това не значи, че не трѣбва да се приеме законопроектътъ, не значи, че ние не трѣбва да се интересуваме отъ този проблемъ. Азъ мога да ви кажа, че отъ 21 юний м. г. българското село се е обърнало на слухъ — да че какво ще стане съ неговитѣ задължения, независимо отъ програмнитѣ и платформенитѣ обещания, защото българскитѣ земеделци чувствуватъ, че му тежи този товаръ по причинитѣ, които изложихъ.

Г-да! Азъ нѣма да правя дълга екскурзия; говори се отъ г. Адамъ Нейчевъ, казаха се ценни мисли също така отъ г. Петко Дичевъ; и азъ съмъ се интересувалъ като народенъ представител отъ този проблемъ и мога да кажа, че въ течение на вѣковетѣ най-големиятъ врагъ въобще за селския стопанинъ — това е неговата задължителностъ. Чрезъ такава задължителностъ той много пъти, при различни народи, при различни цивилизации, въ различни вѣкове, е идвалъ до положението да загуби своята земя. Нѣма по-голямъ врагъ за селянина отъ неговата задължителностъ. И когато се говори за задължения на селското стопанство, такова, каквото е нашето, което азъ наричамъ семейно-трудово или челядно-трудово стопанство, както се изразяватъ, задълженията не трѣбва да се мѣрятъ съ сѣщия аршинъ, съ който се мѣри задължителността на едно капиталистическо стопанство. Капиталистическото стопанство организира националния кредитъ въ формата на различни кредитни учреждения, за да формира капитали, чрезъ които капитали то експлоатира чуждъ трудъ. Семейно-трудовото стопанство не експлоатира чуждъ трудъ. Капиталътъ, вложенъ въ едно капиталистическо стопанство, не експлоатира стопанството. Той става, нека да го кажа открито, ортакъ на експлоатацията на чуждия трудъ. Но въ едно семейно-трудово стопанство тамъ вече капиталътъ непосредствено използува, експлоатира труда на селянина-стопанинъ, респ. на неговото семейство. Въ семейно-трудовото стопанство нѣма двойното счетоводство на капиталистическото стопанство, където вложениятъ капиталъ минава по книгитѣ и трѣбва да излѣзе съ капиталова рента, която трѣбва да бѣде по-висока, отколкото е лихвата на заетия капиталъ. Тамъ заетиятъ капиталъ може да съвземе едно стопанство, когато въ семейно-трудовото стопанство капиталътъ по начало и по принципъ унищожава; убива, изсмуква жизненитѣ сокове на това стопанство. Азъ съмътамъ, че нѣма да се намѣри въ тази Камара човѣкъ, който да вдигне ръка противъ закрилата на земеделеца-стопанинъ отъ неговата задължителностъ. Тамъ всички сме съгласни. Азъ съмътамъ, че и господата отъ крайната лѣвица ще се съгласятъ съ това, че той трѣбва да бѣде защитенъ отъ експлоатацията на капитала, азъ бихъ казалъ дори и отъ експлоатацията на капитала на Земледѣлската банка, защото и той е капиталъ — Земледѣлската банка, азъ казахъ и го повтарямъ, раздала семе по 740 л. кгр. и сложи 12% лихва на паритѣ, които дири отъ земеделеца-стопанинъ.

Д. Нейков (с. д): Лихвата достига до 14, дори и 16% съ глобитѣ, съ смѣняванията на записитѣ и съ отсрочкитѣ.

С. Даскалов (з): Г. Дочевъ! Много сте правъ, но само едно: защо не се направи това миналата година?

М. Дочев (д. сг): Г. Даскаловъ! Понеже Ви уважавамъ, дължа да Ви отговоря. Специално по този въпросъ азъ съмъ ималъ честта да говоря въ частно заседание на парламентарната група на Демократическия съговоръ въ миналата Камара.

А. Аврамов (з): Въпросътъ е какво сте направили, а не какво сте говорили.

М. Дочев (д. сг): Искамъ да кажа, че този въпросъ интересува и миналото управление и то постави правилно проблема, тъй както го постави и днешното: да се направи опитъ да се повдигнатъ ценитѣ на земеделскитѣ произведения, защото повдигнати тия цени, значи този въпросъ да не съществува. Следъ-това вече иде вториятъ въ-

прось, въпросът за кредита. По същия начин се проце-дира и сега.

А. Аврамовъ (з): Осем години управлявахте — какво направихте?

М. Дочевъ (д. сг): Недейте казва, г-да, „осем години“! Оглушихме вече от тия „осем години“. Осем години криза не е имало. Кризата започна от сръдната на 1929 г.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Нямаше въ началото, но вие я създадохте.

М. Дочевъ (д. сг): Ако проследите ценитъ на земедел-скитъ произведения отъ 1923 г. насамъ, ще видите, че сж въ възходъ до 1929 г. до купуването на сръбското жито.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Вашиятъ заемъ най-напредъ е гробницата на България. Вие говорите за пасивенъ пла-теженъ балансъ, а не казвате защо изнесохте българската пара, защо приехте валоризацията на довоеннитъ заеми и защо сключихте двата заема. Ето защо дойде кризата.

М. Дочевъ (д. сг): По този въпросъ, г. докторе, ако имамъ случай, ще говоря, но когато му дойде времето.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Говорете, че сж изнесени па-ритъ. Шестъ милиарда заемъ — изнесохте ги.

М. Дочевъ (д. сг): Г-да! Ще мина на темата си: ще разгледамъ въпроса отъ друга една страна, отъ каквато досега, доколькото моитъ сведения се простиратъ, ни-кой отъ говорившитъ не го е разгледалъ.

Коя е причината на земеделската задължнѣлост, кои сж целитъ, които сж накарали отдѣлния земеделецъ да сключи своитъ задължения? Отъ тази страна разгле-давъ въпросътъ, г-да, азъ смѣтамъ, той ще намѣри своето най-правилно разрешение. Ако разгърнете отчетта на Бъл-гарската земеделска банка, ще намѣрите една таблица, където се разпредѣлятъ задълженията, респ. пласмен-титъ, по целта, за която сж сключени заемитъ. Азъ зная, г-да, възражението, което ще ми направите — че не ви-наги земеделецътъ-стопанинъ, когато отива въ Земе-делската банка, декларира точно целта, за която сключва заема. Но въ голѣмитъ цифри това се губи. И затуй данни-тъ, които дава Земеделската банка въ това направление, сж интересни.

Г-да! Земеделското стопанство прави задължения, преди всичко, поради своя характеръ като земеделско стопанство, като стопанство, което има за обектъ земе-делското производство. Никое производство не е изло-жено на толкова рискове — да ги наречемъ, по модер-ната формула, професионални — на каквито е изложено земеделското производство. То е изложено на всички природни стихии и като такава то всѣка година плаща известни репарации, за които азъ ще ви говоря. Мине градушка, унищожи една частъ отъ посѣвитъ, и казватъ хората: градъ гладъ не прави, но тежко и горко му, ко-гато удари! Дойде суша, каквато имавме презъ стопан-ската 1918 г., и рунира маса земеделци производители; дойде моръ по добитъка, епидемия — сжщо така сж от-разява на отдѣлнитъ земеделски стопанства; дойде из-мръзване, каквото бѣше това въ 1929 г. — пакъ страдатъ земеделскитъ стопанства.

А. Аврамовъ (з): Наводнение.

М. Дочевъ (д. сг): Сжщо така и наводнението и т. н. и т. н.

А. Аврамовъ (з): Дойде сръбското жито!

М. Дочевъ (д. сг): Земеделскитъ стопанства, благо-дарение на този рискъ, който носятъ, като земеделски стопанства, ежегодно — разбира се, не цѣлото земедел-ско стопанство въ неговата общност, но отдѣлнитъ сто-пани — биватъ принудени, по силата на нѣщата, да тър-сятъ заеми и да сключватъ такива при условия, може-би, най-неблагоприятни. Какво може да прави единъ земе-делецъ-стопанинъ тогава, когато му умре вольтъ? Той остава безъ ржце и още сжщия день е принуденъ да търси заемъ. Той не гледа дори условията, на които лих-варинътъ, банката, или който и да било, ще му даде този заемъ, затуй защото безъ вольтъ той е безъ ржце. Яви се циклонъ, въ 1928 г., мисля, въ Свищовска околия, който помете посѣвитъ на 12 села.

Селянитъ-стопанинъ не може, като капиталиста, ко-гато нѣма работа, да разпусне работницитъ заради туй,

защото неговитъ работници сж частъ отъ неговото се-мейство; той е длъженъ да ги изхрани, той е длъженъ да търси заемъ на всѣка цена, бихъ казалъ азъ, за да може да изхрани своята челядь.

А. Циганчевъ (з): Тия циклони не сж така страшни, както циклонътъ, който дойде на 9 юний.

М. Дочевъ (д. сг): Тѣзи нѣща, г-да, намиратъ своето отражение и въ Земеделската банка. Къмъ 1929 г. Земе-делската банка е раздала заеми за изхранване 812 ми-лиона лева; за покупка на семена — 289 милиона лева.

Председателствувашъ Н. Захариевъ: Г. г. народни пред-ставители! Частъ е 8. Които сж съгласни да се про-дължи заседанието, докато свърши ораторътъ, моля, да вдигнатъ ржка. Мнозинство, Събранието приема.

М. Дочевъ (д. сг): Като прибавимъ и половината отъ сумитъ, дадени за покупка на добитъкъ — 382.000.000 л. — и заеми за изплащане на данъци 32.000.000 л., ще се види, че заемитъ отъ този родъ възлизатъ на кръглата цифра 1.500.000.000 л.

А. Аврамовъ (з): За машинизирането не казахте.

М. Дочевъ (д. сг): Следователно, българското земе-делско стопанство въ неговата цѣлостъ е сключило заеми принудителни, азъ бихъ казалъ, по причина на крайна нужда, само отъ Българската земеделска банка, въ раз-мѣръ на 1.500.000.000 л. Азъ съмъ убеденъ, че има за-дължения отъ тоя характеръ и къмъ други институти и къмъ частни лица.

Втората категория заеми, това сж, г-да, заеми, които земеделското стопанство сключва поради своя харак-теръ на семейно-трудово стопанство. Семейно-трудовото стопанство, както каза г. Дичевъ, е една жива сила, единъ живъ организъмъ. То се ражда обикновено съ брачната двойка, която се отдѣля, образува отдѣлно сто-панство, и съ нарастването на работнитъ сили въ това земеделско стопанство то е принудено *ipso facto* да увеличи своя работната си площъ. То е длъжно, преди всичко, да си построи една къща, да си обзаведе единъ стопански дворъ; то е принудено да се обзаведе съ нужното количество свои собствени ниви, работна земя, заради туй защото земата, взета на исполца, естествено не му донася тия приходи, които му донася собствената земя. И благодарение на този стремежъ, който сжщест-вува въ тази новородена стопанска клетка — да се съз-даде и да се развие въ единъ стопански организъмъ, който се нарича земеделско стопанство — ние сме сви-детели на масата покупки на имоти, постройки на здания, покупки на инвентари, които младото земеделско се-мейство не може да понесе съ своитъ собствени сръдства и по силата на нѣщата, по логиката на нѣщата, прибѣгва тоже до сключването на заеми.

Тѣзи заеми, г-да, се отразяватъ тоже на Земедел-ската банка. Земеделската банка е раздала за покупка на добитъкъ 382 милиона лева; за покупка на имоти 847 милиона лева и за строежъ на сгради 332 милиона лева. Или, общо взето, на Българската земеделска банка има 1.589.000.000 л. пласменти за тѣзи цели къмъ края на 1929 г. Тази е втората голѣма категория отъ селско-сто-пански задължения.

И най-сетне, г-да, въ миналата Камара се говори — ще се говори и тукъ, и сега г. Петко Дичевъ повдигна този проблемъ — за модернизирането на земеделското сто-панство. Пита се: кое стопанство е модерно? Азъ бихъ ка-залъ смѣло: модерно е туй селско стопанство у насъ, което най-добре се рентира. Азъ не мога да нарека модерно онова селско стопанство, което може да служи като при-мѣръ за подражание — каквото е, напр., стопанството на братъ Харитови, които го предлагатъ на държавата, или пъкъ стопанството на г. Балтовъ, което ние изкупахме въ миналото. Не е това модерно стопанство. Ние трѣбва да подкрепимъ онзи типъ земеделско стопанство, което при-нася максимумъ рентабилностъ на своя стопанинъ. Поради това, че се изчерпахъ всички или почти всички земи, които можеха да се употребятъ за разширение на земеделското стопанство — тѣ се раздалоха вече, меритъ се разореха до голѣма степенъ, сжщо така и заклеявѣлитъ гори и т. н. — земеделското стопанство стигна въ неговата цѣлостъ гра-ницитъ, до които то можеше да се разширява. По силата на нѣщата, то трѣбва, следователно, да стане по-интензивно. Интензивното стопанство бива два вида: трудово-интен-зивно и капиталово-интензивно. Трудово-интензивно сто-

панство е, напр., онуй стопанство, което се занимава с една интензивна култура, каквато е, напр., тютюнът — култура, която поглъща повече труд; сжщо такава култура сж, напр., лозята. Ние разполагаме с този капитал, който се нарича жив човшки труд, въ изобилие, и заради туй правилната насока на нашето стопанство трбва да бъде: трудово да се интензивира. Но това трудово интензивизиране не може да стане без капиталово интензивизиране. Не може да останем ние толкова назад от свѣта, да работим с тѣзи примитивни срѣдства, с които се е работило преди 50 години. Ще трбва да се внесе капитал въ земеделското стопанство, като преди всичко се поощри снабдяването с тѣзи инвентарни предмети, които увеличават бруто-дохода на земеделското стопанство.

Но, тѣй или инѣкъ — не искамъ да се спирамъ на подробности — ще трбва да се внесатъ нови капитали въ нашето семейно-трудово селско стопанство. И това е вършено, г-да! И то е намѣрило своето отражение пакъ въ отчета на Земледѣлската банка. Ние имаме тамъ показано: за покупка на земеделски уреди и машини — 105 милиона лева; за образцови земеделски стопанства — 144 милиона лева; или всичко 249, кръгло 250 милиона лева.

Обаче г-да, трбва да се каже, че съ това не е изчерпано перото, което ни интересува. Нашето селско стопанство е задлъжнѣло твърде много и твърде нерационално съ покупката на едъръ земеделски инвентаръ, каквито сж тракторитѣ и вършачкитѣ. Азъ получавамъ вестникъ „Вършачка“. Тамъ се казва, че за вършачки нашето стопанство дължемо къмъ странство 600 милиона лева. Г-да! Това е една голѣма сума. Може да се види нѣколко това малко еретично, но азъ смѣтамъ, че разходитѣ, които българското стопанство направи специално за вършачки, сж едни непроизводителни разходи, . . .

А. Аврамовъ (з): Ами за валицитѣ?

М. Дочевъ (д. сг): . . . защото принципъ е, че земеделската машина е рентабилна до толкова, до колкото замѣства трудъ, който по своята стойностъ се равнява на лихвитѣ и погашенията на стойността на машината. Но този принципъ е за капиталистическото стопанство, което си служи съ наемънъ трудъ, а не за едно трудово стопанство, каквото е нашето, българското семейно-трудово стопанство. Нашиятъ селски стопанинъ си има и добитѣкъ, който може да извърши вършитбата, има си и работни ржце, които, както казахъ, трбва да издържа презъ цѣлата година. Най-после презъ сезона на вършитбата — това сж месецитѣ юлий, августъ и частъ отъ септемврий — не може и нѣма кѣде по-рентабилно да се вложи трудътъ на българския земеделецъ.

А. Аврамовъ (з): Хайде холант!

М. Дочевъ (д. сг): И ние сме свидетели, че се изнесоха маса национални срѣдства, въ ущрѣбъ на общото национално стопанство, за покупка на вършачки, които вършачки не сж увеличили производството на българския селянинъ нито съ едно зърно. Вънъ отъ това, ние изнасяме всѣка година и други национални срѣдства за гориво, за каиши и не знаемъ за какво, за да могатъ да функциониратъ тѣзи вършачки.

Г-да! Азъ имамъ чувството, че въ единъ късенъ часъ, какъвто е настоящиятъ, умората всрѣдъ народното представителство е голѣма. Но въ всѣки случай азъ съмъ длъженъ да изпълня своя дългъ докрай.

Азъ се опитахъ чрезъ казаното до тукъ да посоча кредитната проблема за българското село отъ гледна точка на причинитѣ, които пораждатъ задлъжнѣлостта. Азъ смѣтамъ, че отдѣлнитѣ категории земеделски задължения трбва и съ отдѣлни срѣдства да бъдатъ лѣкувани, а не така, съ едно общо, генерално срѣдство, да се лѣкува тая задлъжнѣлостъ. Но на този въпросъ ще дойда къмъ края на своята речъ.

Пита се, г-да, когато имаме кредитния въпросъ така поставенъ, разрешава ли се той съ законопроекта, който е сложенъ на нашето внимание?

Въ законопроекта има едно постоянно, трайно начало: да се защити земеделецътъ-стопанинъ, да остане собственикъ на своята земя, съ всички срѣдства, които съществуватъ и новитѣ законоположения позволяватъ. Азъ смѣтамъ, че никой не може да има нищо противъ това начало. На тия постановления, относително тѣй нареченитѣ челядни имоти, нѣма кой да се противопостави по принципъ. Законопроектътъ предлага 40 декара земя да бъде неотчуждаема, нѣкои предложиха 50 декара, а г. Петко Дичевъ предлага земята да стане въобще неотчуждаема. Всички, които се изказаха досега, одобриха този принципъ.

Втори единъ принципъ, който е легналъ въ законопроекта, това е принципътъ за изкупуването на продаденитѣ имоти. Ние, юриститѣ, познаваме този институтъ, който съществува въ закона за задълженията и договоритѣ. Той е една справедлива мѣрка, съ която се дава възможностъ, чрезъ посрѣдничеството на Земледѣлската банка, на земеделцитѣ стопани, които, по причина на кризата, сж изгубили своитѣ имоти да могатъ да си ги повърнатъ обратно. Най-сетне, могатъ да се приематъ и ограниченията, които сж изложени въ законопроекта. Така че този принципъ сжщо тѣй не може да не намѣри всеобщото одобрение.

Третиятъ принципъ, който срещна известно неодобрение въ нашитѣ срѣди, е принципътъ за намалението на задълженията. Въ тази си частъ законопроектътъ не за сѣга цѣлата земеделска задлъжнѣлостъ. Задълженията на българското село къмъ Земледѣлската банка и къмъ Кооперативната банка, споредъ изчисленията, които токущо се направиха предъ васъ отъ уважаемия г. Данайловъ, надхвърлятъ 4 милиарда лева. Тѣзи задължения не сж обектъ на законопроекта. Азъ съмъ убеденъ, че сжщо така и задълженията къмъ популярнитѣ банки ще бъдатъ изключени. Това ще отговаря на една справедливостъ, защото иначе много популярни банки ще трбва да ликвидиратъ, напр., Сухиндолската популярна банка ще бъде между тѣхъ. Значи, обсъгътъ на законопроекта още ще се намали. Ние търсимъ тукъ коя е абсолютната цифра на този обсъгъ или на колко възлизатъ останалитѣ задължения, които ще се уреждатъ споредъ законопроекта. Компетентни хора отъ срѣдитѣ на Земледѣлската банка казватъ, че тѣзи останали задължения сж милиардъ и половина лева; други ги казватъ три милиарда лева. Въ това отношение, г-да, ние можемъ да се движимъ само въ областта на гаданията. Азъ съмъ наклоненъ да приема, че тѣзи задължения сж повече отъ милиардъ и половина, и когато, по силата на закона, ще започнатъ да ги описватъ, ще видите, че ще стане сжщото както съ Дирекцията за храноизноса, следъ откриването на която се яви жито за предлагане много повече, отколкото се предполагаше. Прочее, азъ приемамъ останалитѣ задължения за кръгло 2 милиарда лева. Значи, 4 милиарда лева къмъ държавнитѣ банки и 2 милиарда лева останали задължения, всичко 6 милиарда лева; законопроектътъ обсъга една трета частъ отъ проблемата на земеделската задлъжнѣлостъ.

И тукъ, споредъ мене, е най-голѣмиятъ дефектъ на законопроекта. Какви сж кредиторитѣ, по тѣхното социално положение, на тѣзи задължения отъ 2 милиарда лева? За другитѣ нѣма да говоря. Това сж преди всичко, г-да, лихвоимци — не лихвари, а лихвоимци. Нѣма да се намѣри човѣкъ, който да защити отъ тази трибуна тѣзи социални паяци, наречени лихвоимци, Wucherer, по нѣмски. Тѣ сж едно социално явление, което съществува отъ вѣковетѣ, откакъ има човѣшка история. Тѣ иматъ своето оправдание: голѣмитѣ лихви, които взиматъ, се дължатъ на голѣмия рискъ, който тѣ носятъ. Но то се знае, че нѣма кой тукъ да вдигне гласъ на защита за тѣхъ, защото тѣ сж, които най-често вдигатъ хамута на земеделеца на тавана, както се казва по насъ. Колко сж тѣ, не ги знаемъ. Доколко сж измѣстени отъ Земледѣлската банка, и това не знаемъ; доколко сж измѣстени отъ кооперациитѣ и отъ популярнитѣ банки, сжщо не знаемъ. Но, като социална категория, тѣ съществуватъ.

Втора категория кредитори сж частнитѣ акционерни банки. Трета категория сж кооперативнитѣ, популярнитѣ банки. Четвърта категория сж промишленицитѣ — индустриалцитѣ и занаятчитѣ, чието производство е свързано съ земеделското производство. А тѣ не сж малко. И най-сетне, шеста категория, сжщо немалобройна, сж земеделцитѣ помежду си.

Г. г. народни представители! Доколкото наблюдавамъ българското село, мога смѣло да кажа, че и днесъ още тамъ съществува хубавото старо време, че селянинъ дава на селянина пари безъ всѣкаква лихва.

И. п. Рачевъ (з): Нѣма ги вече.

Нѣкой отъ работниците: Свършиха се.

М. Дочевъ (д. сг): Вие можете да смѣтате, че сж се свършили; азъ смѣтамъ, че такива още съществуватъ.

С. Даскаловъ (з): Има, има.

М. Дочевъ (д. сг): И азъ мисля, г-да, че ще бъде актъ на справедливостъ да се взематъ мѣрки за насърчването на този, бихъ казалъ, първобитенъ кредитъ у насъ. Такава мѣрка трбва да бъде да се изключатъ отъ обсъга

на законопроекта задълженията, които не са лихвоносни. Какво по-справедливо от това? Някой далъ на шуря си, на баджанак си, на зетя си пари безъ всъква лихва. На какво основание ще намалите вие така дадената сума съ 30%? Ще бъде актъ на справедливостъ да се изключатъ тѣзи задължения. Най-сетне, има задължения отъ покупка на недвижими имоти, има задължения отъ дълба на наследства, отъ тъкмежи, които се правятъ между свои хора. Тѣзи задължения сѣщо не са малко и трѣбва добре да се помисли, дали такива задължения между земледѣлци, които нѣматъ лихварски произходъ, трѣбва да влѣзатъ въ обсега на законопроекта.

Но, г-да, съ този законопроектъ — и да се приложи той въ неговитѣ най-последни конвенции — ще се уреди само частъ отъ земледѣлската задлъжнѣлость. Азъ ще ви задамъ следния въпросъ. Представете си, че законътъ е приложенъ, рѣзакъ се задълженията, и то не съ 30% — това е максимумъ, който едва ли нѣкога ще се постигне. Рѣзането ще стане много дълбоко заради туй, защото, съгласно законопроекта, последната дума има Земледѣлската банка. Направили хората сѣдебна спогодба предъ мировия сѣдия, направили си и оценка, но я направили, гдето се казва, безъ кръчмаря. Ще дойде следъ туй Земледѣлската банка, която ще каже: „Туй както сте направили — 60—70% — азъ не гарантирамъ“. — Защо не гарантирашъ? — „Защото азъ, като банка, не виждамъ своитѣ интереси гарантирани; ще се явя порѣчителъ, но за такава сума, за каквато не отговаря имотътъ на дължника“. Какво ще направятъ тогава кредиторитѣ? Ще се съгласятъ на онази сѣдебна спогодба или на онзи конкордатъ, който ще се наложи отъ Земледѣлската банка. То не е важно. Единъ пътъ приетъ принципътъ да се рѣжатъ задълженията, не е важно, дали ще е съ 30%, съ 40% или съ 50%. Но азъ си поставямъ следния въпросъ: Безспорно, приложението на закона не еднaкво ще засегне капитала. Имаме капиталъ, който е отишълъ въ селото подъ формата на лихварски капиталъ, да търси по-голямъ дивидендъ. Той е получилъ този голѣмъ дивидендъ. Да се отрѣже отъ него е, да кажемъ, социална правда. Но имаме капиталъ, който е отишълъ въ българското село подъ формата на търговски, занаятчийски, индустриаленъ капиталъ. Да се рѣже отъ него съ сѣщата мѣрка, това, г-да, не е справедливо.

Но, свърши се всичко това, приложи се законътъ. Земледѣлецътъ, който по такъвъ начинъ е конвертиралъ своитѣ задължения предъ Земледѣлската банка, е изчерпилъ кредита си изцѣло предъ тази банка. На другата година умрѣха воловетъ му. По силата на нѣщата, той ще бъде принуденъ да търси кредитъ, защото нѣма пари, а вече е изчерпилъ всичкия си кредитъ. Питамъ ви азъ, отде ще намѣри той този кредитъ? Ще кажете: отъ Земледѣлската банка. Тя ще си има, както казватъ нѣмцитѣ, *die Hände voll* отъ всички тия задължения, които ще се превърлятъ на нея. Но, цѣлятъ му кредитъ е изчерпанъ. Да отиде при своя комшия? — При най-добро желание, той нѣма да му даде пари. Тогава, г-да, вие ще създадете възможностъ за такъвъ кредитъ — *Notstandskredit* — за който ще говоря азъ, кредитъ сключенъ поради крайна нужда. Но така вие ще хвърлите наново българскитѣ селянини въ рѣцетъ на лихваря. А лихварътъ ще каже: азъ ще ти дамъ на тебе пари, но съ нотариаленъ актъ ти ще ми превърлишъ една частъ отъ имота си и въ този нотариаленъ актъ ще пишешъ висока цена, за да не би да излѣзе новъ законъ за изкупуването.

И. п. Рачевъ (з): Имотътъ му е вече въ Земледѣлската банка.

М. Дочевъ (д. сг): Цѣлятъ му кредитъ въ Земледѣлската банка е гарантиранъ, Земледѣлската банка не е въ състояние да му помогне при всичката си воля, при всичкото си добро желание.

И. п. Рачевъ (з): Цѣлятъ му имотъ е къмъ Земледѣлската банка.

Г. П. Геновъ (р): Той не може да отчуждава имота си.

М. Дочевъ (д. сг): И затуй, г-да, азъ смѣтамъ, че се поставя голѣмия въпросъ, на който искамъ да спра. Вашето просвѣтено внимание.

И. Василевъ (з): Ще се организира общественитѣ кредитъ.

М. Дочевъ (д. сг): Ще трѣбва, г-да, за този родъ задължения, сключени поради крайна нужда отъ земледѣ-

леца-стопанинъ, да се взематъ специални мѣрки. Азъ смѣтамъ, че за въ бъдеще тѣ трѣбва да се поематъ отъ единъ фондъ за закрила на земледѣлца-стопанинъ, въ който фондъ трѣбва да участвуватъ всички земледѣлски стопани съобразно съ декаритѣ, които притежаватъ, и културитѣ, които обработватъ.

А. Циганчевъ (з): Който фондъ трѣбва да бъде 5% или 10% отъ капитала на всички, които иматъ надъ 60 хиляди лева годишенъ доходъ.

М. Дочевъ (д. сг): Ние ще трѣбва да се върнемъ къмъ стария принципъ, който е крепилъ българското племе въ течение на вѣковетъ — принципътъ на самопомощта. Вие знаете историята на българското село. Който се интересува по този въпросъ, азъ бихъ му препорѣчалъ да прочете една отлична книга, само че написана на нѣмски, отъ г. Иванъ Сакъзовъ, синъ на нашия уважаванъ другаръ тукъ, г. Янко Сакъзовъ, по историята на българското земледѣлско стопанство. Тамъ вие ще видите, че българското земледѣлско стопанство презъ течението на вѣковетъ се е крепилъ благодарение на самопомощта. Въ случай на нещастия отъ каквото и да било родъ, близкитѣ, съселянитѣ винаги сѣ са притичали на помощъ на този, който е пострадалъ. Останки отъ тая самопомощъ ние намираме по селата и днесъ. Когато една млада брачна двойка излѣзе да образува ново земледѣлско стопанство и започне да строи къща, вие знаете, че въ всички села — тѣй е поне въ Търновско, не съмъ ходилъ изъ цѣла България — всѣки съ каквото може се притичва на помощъ: единъ ще даде дърво, другъ ще докара камъни и т. н., за да може да се помогне на това семейство. Въ случай на нещастия, които сѣ сполетѣвали нашитѣ селяни въ миналото, тѣ винаги сѣ си помагали единъ на другъ. Ние трѣбва да сложимъ този принципъ на самопомощта като основа въ сегашнитѣ времена, когато се разисква въпросътъ за земледѣлския кредитъ въ неговата пълна широта.

И нашето законодателство, г-да, не е далечъ отъ тази идея. Туй, което ви казвамъ като конкретизация, е ново, но азъ ще ви кажа, че имаме закони, въ които е легналъ този принципъ. Два закона ще ви цитирамъ. Единиятъ е законътъ за ограничение кражбитѣ, грабежитѣ и палежитѣ и т. н.: тогазъ, когато единъ селски стопанинъ пострадалъ вследствие зла воля, тогазъ, когато главата на семейството е убитъ и семейството остане безъ свой рѣководителъ, или тогазъ, когато злосторници отидатъ да подпалатъ пѣвнята на едно семейство, както тѣрде често това става по селата, или тогазъ, когато нѣкой пострадалъ по причина на грабежъ, съгласно закона, тежеститѣ отъ тѣзи щети падатъ върху всички селяни стопани отъ даденото мѣсто. Ето ви едно отлично приложение на този принципъ.

Второ приложение на този принципъ имаме въ закона за подпомагане пострадалитѣ отъ обществени бедствия, създаденъ въ 1929 г., следъ земетресението, и тѣй наречената Дипозе. Азъ, г-да, смѣтамъ, че това е една идея, много близка до тая, която азъ изказвамъ, и ще ми позволите единъ цитатъ.

Председателствуващъ Н. Захариевъ: Г. Дочевъ! Времето Ви изтече. Моля, завършете.

М. Дочевъ (д. сг): Ще завърша, г. председателю.

Г. Андрей Ляпчевъ, бившиятъ министъръ-председателъ, въ заседанието на 15 априлъ 1930 г., мотивирайки се за основаването на фондъ за подпомагане пострадалитѣ отъ обществени бедствия, казва: (Чете) „Смѣтамъ, че това е една необходимостъ при днешното социално разбирание, че хората не могатъ вече, както нѣкога, да бъдатъ изоставени само на своитѣ собствени сили, а трѣбва да добиятъ една взаимна помощъ, и, ако нещастно имъ е тѣй голѣмо, че тѣ да бъдатъ некретиспособни, тѣ да добиятъ тая помощъ безвъзвратна, да не я връщатъ и т. н. Това е целта на това измѣнение, което се състои само въ една точка, че туй, което се събира и отива сега въ държавния бюджетъ, да се събира намалено, както виждате, и да отива за покриване причиненитѣ вреди отъ нещастни бедствия. Напр., миналата година стана циклонъ въ Свищовско, станаха опустошителни наводнения въ дуги нѣкои села. Не е достатъчно вече само Земледѣлската банка, подъ гаранция на държавата, да дава срѣдства на пострадалитѣ“.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Колко милиона имаште въ фонда?

М. Дочевъ (д. сг): Моля. — „Вие нѣма да помогнете ефикасно на тия разорени отъ стихията, отъ това природно бедствие, земледѣлски стопани, вие ще имъ дадете

пари съ лихва, да кажемъ съ 10%. Че кога единъ стопанинъ може да стъпи на краката си тогазъ, когато той, за да реставрира своето стопанство — не да го усъвършенствува, а за да го възстанови — ще трѣбва да вземе пари подъ лихва съ 10%? Какъ искате отъ този стопанинъ да прокопса по-нататъкъ, какъ искате той да модернизира своето земеделско стопанство, да създаде ценности за себе си, за държавата, за нацията и т. н.?

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Колко милиона имаше въ фонда? Не постигнаха ли никакви пари въ този фондъ? Къде отидоха тѣ?

М. Дочевъ (д. сг): Ще Ви кажа. Азъ казвамъ: идеята за този фондъ е близка до идеята, която азъ развивамъ тукъ, предъ васъ.

Но, г-да, ще ви приведа третия и последенъ примѣръ отъ нашето законодателство. Вземете закона за общественитѣ осигуровки, фонда „Злополука“, обезщетяване въ случаи на злополука. Вие знаете, че едно индустриално предприятие, въ различие отъ едно земеделско, е много и много гарантирано отъ такива злини, въобще отъ нещастия. Индустриалнитѣ предприятия си иматъ своитѣ запасни фондове, тѣ си иматъ застраховки, направени при застрахователни дружества, но и при тѣхъ има единъ рискъ, който се нарича професионаленъ рискъ, защото, съгласно международнитѣ конвенции и прогреса, който тая идея направи въ свѣта, работодателятѣ е презумптивно отговоренъ за всички злополуки, които ставатъ въ неговото заведение. И какво става, г-да? Понеже злополуки могатъ да се явятъ въ голѣмъ размѣръ и да сѣ непоносими за отдѣлното индустриално предприятие, тая индивидуална отговорност, която съществуваше по чл. 56 и последващи отъ закона за задълженията и договоритѣ, за отдѣлния работодател се изхвърли и се замѣсти съ колективната отговорност на цѣлия работодателски корпусъ. И това сѣ вече осигуровки не толкозъ въ интереса на работника, колкото сѣ осигуровки, които се правятъ въ интереса на работодателя, осигуровки отъ професионаленъ рискъ.

Г. г. народни представители! Ние имаме законъ за общественитѣ осигуровки. Всѣка година фондътъ „Обществени осигуровки“ изплаща милиони на пострадалитѣ работници и, съгласно закона, на края на годината тая сума се разхвърля между всички работодатели, съобразно съ рода на предприятието, степенята на професионалния рискъ, числото на изплатенитѣ надници и т. н. Виждате, че ние сме много близки на тази идея, на сѣция принципъ — самопомощта да легне и въ осигуряването на земеделска-стопанинъ отъ задължения, които произхождатъ отъ характера на неговото производство.

Може да се направи възражение, че времената днесъ не сѣ башъ подходящи за образуване на единъ такъвъ фондъ, но идеята трѣбва да се подеме, трѣбва да се реализира, ако искаме действително да помогнемъ на земеделска-стопанинъ. Този фондъ, г-да, трѣбва да поеме задълженията на земеделскитѣ стопани къмъ Земледѣлската банка. Той ще ги поеме. Както тѣ сѣ гарантирани отъ държавата, така сѣщо държавата ще гарантира за този фондъ. Тогава ние ще освободимъ отъ задължѣността най-слабата частъ отъ българското село. Най-сетне не е и толкова важно, че ще я освободимъ отъ задължѣността, колкото че въ бъдеще ние ще имаме земеделски-стопани, еманципирани, освободени отъ природни стихии и бедствия, които всѣка година сполитатъ отдѣлния земеделска-стопанинъ. Така ние ще дадемъ възможностъ на земеделското стопанство да стѣпи на една здрава база, на която база всѣки единъ земеделска-стопанинъ, споредъ своитѣ възможности, споредъ условията, при които живѣе, споредъ кадриността, ако щете, на стопанина и стопанката, ще се развива. И тогава нека поставимъ на Земледѣлската банка, която е и ще си остане кредиторъ на българското село, и една втора задача: да дава кредити на българското село, кредити свързани съ развитието на отдѣлнитѣ земеделски стопанства. Дълга, обаче, да подчертая, че подъ надзора на Земледѣлската банка трѣбва да става инвестирането на дадения капиталъ на земеделското стопанство. Ако подъ нейнъ надзоръ и подъ упѣтването на компетентни хора стане разходването на тѣзи кредити, неминуемо ще стане то за модернизиране, ако щете, за рационализиране на земеделското стопанство. И, г-да, когато вие имате осигуренъ земеделска-стопанинъ при този фондъ, който сѣ течение на времето може да има и по-широки грижи, както фондътъ „Обществени осигуровки“, тогава нѣма да има нужда да го защитавате вие съ челяднитѣ

имоти, защото той ще бѣде гарантиранъ отъ задължения, които сключва мимо своята роля.

А. Циганчевъ (з): Отъ къде ще се събератъ срѣдствата за този фондъ?

М. Дочевъ (д. сг): Казахъ; нѣма нужда да повтарямъ.

Г. Т. Данайловъ (д. сг): Отъ самитѣ селски стопани.

А. Циганчевъ (з): Този фондъ може да се създаде, само ако се обложи съ 10% капиталътъ — тоя капиталъ, който е взелъ живителната сила на нашето национално стопанство.

М. Дочевъ (д. сг): Най-сетне, вие управлявате, създайте го така. Но ако искате да създадете нѣщо здраво, ще го създадете на базата на самопомощта.

А. Циганчевъ (з): Това е въпросъ на петилѣтка.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): На базата на самопомощта — това е слабата страна на Вашата теза.

М. Дочевъ (д. сг): И когато имате земеделскитѣ стопанинъ застрахованъ отъ заеми, които ще трѣбва да сключва по принудителенъ начинъ, вие ще му освободите имота, за да има кредитъ.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): На базата на прогресивното облагане да бѣде създаденъ фондътъ.

М. Дочевъ (д. сг): Моля, г. Димитровъ! Нека да бѣде на базата на прогресивното облагане. Но азъ тукъ не говоря за срѣдства; азъ говоря за принципа, не за неговото приложение.

Министъръ Д. Гичевъ: Аманъ отъ принципи!

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): (Къмъ М. Дочевъ) Принципа ние възприемаме, но вие съгласни ли сте да отидемъ и по-нататъкъ? Конкретно Ви питамъ: съгласни ли сте съ това, което ние предлагаме?

И. Василевъ (з): Тѣ (Сочи сговориститѣ) нѣматъ желания да приказваме конкретно, а само приказватъ ей така да се чуе.

М. Дочевъ (д. сг): Азъ смѣтамъ, че много конкретно говоря. И азъ излизамъ съ едни конкретни предложения.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Ама когато се дойде до пълна експроприация на капитала, тогава ще кажете друго.

М. Дочевъ (д. сг): А бе, г-да, вие сте въ едно грамадно заблуждение по отношение на българския капиталъ. Азъ оттамъ почнахъ — че капиталитѣ, които обслужватъ нашето стопанство, не сѣ отъ български произходъ.

А. Буковъ (з): Казахте, че 30% не сѣ.

М. Дочевъ (д. сг): Вие не можете да експроприирате чуждия капиталъ. Ние нѣмаме достатъчно български капиталъ, който да обслужва нашето национално стопанство. Ако имаме въ голѣмо количество български капиталъ — този капиталъ, който е постоянно въ вашитѣ очи и въ вашитѣ уста — ако сѣ нашъ, български капиталъ можешме да вършимъ нашата външна и вътрешна търговия, въ такъвъ случай ежегодно въ България щѣха да оставатъ 1½ милиарда лева за увеличаване на националния капиталъ, които срѣдства днесъ се изнасятъ. (Възвращения отъ земеделцитѣ) Но туй е, ако щете, нещастieto на българската нация, че развитието у насъ върви много по-бързо, отколкото трѣбваше да върви. Вие — извинете — когато вървите по софийскитѣ улици и гледате магазинитѣ, смѣтате, че това сѣ капитали на българската буржоазия.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Ние ги знаемъ къде сѣ.

М. Дочевъ (д. сг): Това не е истина. Въ 1929 г. въ България имаше за 3.900.000.000 л. стоки, дадени на консигнация. И затуй вие ще видите, че наши фирми вършатъ търговия съ земеделски машини, ама като представителства на едни-кои-си чужди фабрики. Въ сжщностъ, нашитѣ търговци сѣ представители на чуждия капиталъ. Щастие щѣше да бѣде за България, да имаме български капиталъ, за да има какво да експроприирате. Обаче,

въпреки вашето желание да експроприирате, нѣма какво да експроприирате.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Нѣма български капиталъ. защото го прикрихте и дадохте на чужди банки. Нѣма, защото всѣка година се даватъ по 200—300 милиона лева дивиденди и печалби на чуждия капиталъ.

А. Циганчевъ (з): И чужденцитѣ ни биятъ съ нашитѣ камѣни по нашитѣ глави.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Нашитѣ капитали обслужватъ чуждата търговия.

К. Караджовъ (з): Дори и къщитѣ имъ сѣ ипотекирани при чужди банки.

Т. Кънчевъ (д. сг): Българскиятъ капиталъ обслужвалъ чуждиятъ капиталъ, казва д-ръ Димитровъ!

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Вѣрно ли е, че влоговетѣ на нашитѣ капиталисти сѣ въ чужди банки и че всѣка година само отъ влоговетѣ чуждитѣ банки изсмукватъ 3 милиарда лева?

А. Циганчевъ (з): (Къмъ сговориститѣ) И кой ги даде? Нали вашата политика, която провеждахте? (Глъчка)

А. Буковъ (з): (Къмъ сговориститѣ) Като нѣма български капиталъ, недейте се безпокоятъ.

М. Дочевъ (д. сг): Г-да! Отъ уважаемия г. Адамъ Нейчевъ азъ чухъ една погрѣшна мисль. Той каза мисли, на които азъ рѣкопѣскамъ, но каза и една погрѣшна мисль — като е дума за чуждия капиталъ — че чуждиятъ капиталъ е внесенъ у насъ едва-ли не следъ стабилизационния заемъ.

А. Циганчевъ (з): Тѣзи заеми ни изяха главата, я!

М. Дочевъ (д. сг): Въ 1911 г. пласментътъ на чуждитѣ банки у насъ е съставлявалъ 52% отъ пласмента на частнитѣ акционерни банки. Въ 1928 г. пласментътъ на чуждия капиталъ у насъ е съставлявалъ 45% отъ пласмента на всички частни акционерни банки. Едно заблуждение е да се смѣта, че чуждиятъ капиталъ е дошелъ у насъ сега, когато Сговорътъ е управлявалъ. Виждате тѣзи цифри, които винаги можете да проверите въ Народната банка.

Второ заблуждение. Нѣкои смѣтатъ, че чуждитѣ банки работятъ преимуществено съ български влогове.

А. Буковъ (з): Това е фактъ.

И. Куртевъ (нац. л): Народната банка участвуваше съ 48% отъ кредита, а сега участвува едва съ 8%.

М. Дочевъ (д. сг): Правъ сте, г. Куртевъ, но не се повдига този въпросъ.

И. Куртевъ (нац. л): Тъкмо това Ви казвамъ.

М. Дочевъ (д. сг): Като се повдигне тоя въпросъ, ще ви кажа съ колко капитали участвуваше тогава Народната банка и съ колко участвува сега. Думата е за чуждитѣ капитали. Чуждитѣ банки не си служатъ предимно съ наши влогове. За 1928 г. имамъ цифрата на пласмента — тя е 2.916.000.000 л. чужди капитали, вложени у насъ. А капиталътъ на чуждитѣ банки е 2.610.000.000 л. Разликата е 300.000.000 л. отъ български влогове.

А. Буковъ (з): По последни сведения на Българската земеделска банка, е тъкмо обратното на това, което говорите Вие. Само наши, български влогове въ чуждитѣ банки сѣ пласирани. Капиталитѣ на частнитѣ банки си стоятъ. Идете при д-ръ Сакаровъ, за да проверите.

М. Дочевъ (д. сг): Азъ не мога да се надхващамъ сега съ васъ, но азъ ви казахъ една цифра, за която най-добросъвестно гарантирамъ. Азъ, г-да, цитирамъ тая цифра отъ

една моя речъ, държана точно преди 2 години въ Камарата.

А. Буковъ (з): Е-е-е, преди 2 години е било то! Кажете днесъ-за-днесъ какво е положението. То е важно.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Интересно е отъ къде сте вземали тия цифри.

М. Дочевъ (д. сг): Взелъ съмъ ги, г. докторе, отъ Народната банка. Като отидете на ул. „Алабинска“, отъ лѣва страна има едно голямо здание на Народната банка, ще се качите на четвъртия етажъ горе, ще видите едно отдѣление, което се казва „отдѣление за финансови проучвания при Българската народна банка“. Тамъ като отидете, проверете тия цифри и тогава ми кажете, че не сѣ вѣрни.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): За тая статистика Ви много благодаримъ!

А. Буковъ (з): Това е цифра за 1929 г. Сега кажете какво е.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Тукъ се казва много сведения, дадохъ се много статистики, но никой не излѣзе да каже нищо положително, никой не изнесе една вѣрна статистика. Никой не изнесе официална статистика. Г. професоръ Данайловъ даже се позова на една неиздадена книга. Давате статистика, а тя не е автентична!

М. Дочевъ (д. сг): Тая статистика ще я намѣрите въ статистически сборници, които се издаватъ и отъ които и вие може да се ползвате. Това е статистика.

Д-ръ Г. М. Димитровъ (з): Статистика отъ отдѣлни сведения, които не сѣ печатани никѣде.

М. Дочевъ (д. сг): Азъ заключавамъ. Законопроектътъ по принципъ не може да не намѣри одобрението на цѣлия Парламентъ. Никой нѣма да бѣде противъ това, чрезъ законодателни срѣдства да се подпомогне задължнялиятъ български земеделецъ. Обаче когато разглеждаме въпроса за срѣдствата, които се предлагатъ за цѣрене на това национално зло, азъ считамъ, че законопроектътъ обхваща само една малка частъ отъ земеделскитѣ задължения и той ipso facto нѣма да успокои българското село. Азъ мисля, че ние ще помогнемъ по-добре, по-ефикасно на българското село, ако развиемъ принципа на солидарността или принципа на самопомощта, като се образува единъ фондъ за закрила на земеделеца-стопанинъ, който фондъ да поеме досегашнитѣ задължения, които земеделецътъ принудително е направилъ, да освободи срѣдствата на Земеделската банка, за да може последната да употреби тия срѣдства за модернизиране, рационализация и за трансформиране на земеделското ни стопанство. Това е, което искахъ да ви кажа.

Колкото се отнася до третата категория земеделски задължения — ония, които земеделецътъ сключва, за да си построи домъ, за да си купи нова земя, за да се спогоди съ своитѣ сънаследници — тѣ сѣ отъ заеми, които сѣ съществували, откогато съществува семейното трудово земеделско стопанство на свѣта, и ще съществуватъ. Тѣ трѣбва да се уредятъ на базата на личната самопомощъ, не на почвата на колективната самопомощъ, въ който случай за тоя кредитъ не е добре да се разширява много обсегътъ на челяднитѣ имоти.

Съ тия думи, г-да, свършвамъ. Азъ смѣтамъ, че всѣки, който обича българското село, ...

А. Аврамовъ (з): Както Вие го обичате!

М. Дочевъ (д. сг): Тѣй, както азъ го обичамъ, ...

Отъ земеделцитѣ: А-а-а!

М. Дочевъ (д. сг): ... защото и азъ съмъ синъ на българското село — ... който обича българското село, той трѣбва да потърси ефикасни срѣдства за неговата защита, а не палиативи.

И тъй, както навремето бѣше предсказано, че латифундиитѣ ще погубятъ Италия — *Latifundiae perdere Italia* — което и стана, тъй же и колхозитѣ съ течение на времето ще убиятъ съветската система въ Русия. Това го казва Карлъ Кауцки. Ние трѣбва да подкрепимъ българското село, да бѣде жизнено и мощно, за да създава блага за себе си и за нацията, за материалния и културния подемъ на нашата страна. (Ржкоплѣскания отъ сговориститѣ. Възражения отъ работницитѣ)

Председателствуващъ Н. Захариевъ: Съобщавамъ, че е постѣпилъ отъ Министерството на правосъдието законо-

проектъ за облекчение на длъжницитѣ. (Вж. прил. Т. I, № 37. Този законопроектъ е раздаденъ на г. г. народнитѣ представители и утре ще бѣде поставенъ на дневенъ редъ.

Дневниятъ редъ за утре остава сѣщиятъ, като точкѣ втора ще бѣде първо четене законопроекта за облекчение на длъжницитѣ.

Вдигамъ заседанието за утре въ 9½ ч. сутринта.

(Вдигнаго въ 20 ч. 53 м.)

Подпредседателъ: **Н. ЗАХАРИЕВЪ**

Секретарь: **Т. ХР. МЕЧКАРСКИ**

Началникъ на Стенографското отдѣление: **Д. АНТОНОВЪ**